

Popper Péter

Ne menj a romok közé!

A megszakadt kapcsolatok tragikuma

Sorozatszerkesztő: Popper Péter

Borítóterv: Malum Stúdió

© Popper Péter – 2008

ISBN 978-963-248-051-0

ISSN 1585-4000

Felelős kiadó: Jenei Tamás
Felelős szerkesztő: Palcsó Mária
Tördelőszerkesztő: Jeges Erzsébet

Nyomta és kötötte a Kaposvári Nyomda Kft.
Felelős vezető: Pogány Zoltán igazgató

Örökre szép,
Mi szép volt egykoron!
(*Illyés Gyula*)

Úgy képzelem, hogy a Múlt kezében van egy varázsecset, amivel életed minden szépségét feketére festi. Minden szerelmet keserűséggé, minden boldogságot csalódássá, minden sikert kudarccá változtat. Azt hazudja, hogy akkor könnyebb lesz a búcsú attól, ami elmúlt, végül talán még az élettől is... Ne herdáld el önkíméletből, gyávaságból sorsod ajándékait!

Az egyetlen életszabály:
*Ha valami méltósággal megtehető, akkor jó.
Ha nem, akkor elvetendő.*

(Lin Csi)

Valamit elmondanék az Olvasónak, mielőtt továbblapoz

Tulajdonképpen az élet legkeserűbb helyzeteiről írtam. Arról, hogy miként tűnnek el a boldog pillanatok, a pótolhatatlan értékek az életünkből. Arról, hogy kapcsolataink véget érhetnek, helyzeteink labilissá válhatnak, biztonságunkat, érzelmi kiegyensúlyozottságunkat megrázhhatja az öregedés, a betegség, mindenféle társadalmi átalakulás.

Száll az idő itthagj engem – írja Apollinaire. Fel vagyunk-e készülve arra, hogy az idő otthagyhasson minket, magányos vergődésünkben? A divatos és olcsó álpszichológiai tanácsadó-irodalom tele van olyan témákkal, hogy milyen trükkökkel lehetünk sikeresek, gazdagok, boldogok. Én inkább arról írok, hogy miként lehet embertársaink számára elviselhetően boldogtalannak lenni. Ez a téma elkerülhetetlenül bevonzott gondolatokat előző könyveimből is, amelyek semmi esetre sem idegenek ebben az írásban. Elnézést kérek az ilyenkor ismétlődő mondatokért – nem tudtam és nem is akartam kihagyni őket.

Megértésüket kéri:

a Szerző

Hol volt, hol nem volt a világon egyszer...

Rólad szól ez a Kosztolányi-verssor? A fiatalságodról? Az életedről? Szerelmeidről, érinthetlenségeidről, gyűlöleteidről? A múltadról, ami örökre él a szívedben? Vagy csak a sérelmeidről, különösen akkor, ha minden nap újratanulod őket? A rosszról, aminek egyedül van valóságértéke számodra? A jó és örömteli dolgokról, amelyek már álomszerű messzeségbe kerültek tőled? Talán nem is léteztek.

Vigyázz! A sérelmeket meg kell bocsátani. Nem szabad magadban őrizni őket. Még egy gonosz, társadalomellenes cselekedet jogi következményei is elévülnek egyszer. Vagyis a büntetőjog is számol az idő múlásának következményeivel, amikor a büntettnak már nem marad nyoma a priuszban. A megbocsátás tehát elfelejtést jelent.

Borghese egyik elbeszélésében sok ezer év elteltével találkozik Ábel és Káin. Beszélgetnek. Ábel megkérdezi:

– *Mondd, Káin, emlékszel arra, hogy te egyszer megöltél engem?*

– *Ne haragudj. Nem emlékszem.*

– *Az nagyon jó – mondja Ábel –, mert ameddig tart a büntudat, addig tart a bűn is.*

Egy magyar politikai vezér viszont harsányan kijelentette:

– *En megbocsátok, de soha nem felejték!*

Ez valami új honi találmány lehet. A felejtés nélküli megbocsátás. A bűnre való emlékezés vád és büntudat nélkül.

Avilai Szent Teréz írja: „*Boldog az, akinek bűne megbocsáttatott, vétke elfedeztetett.* „

No, de a megbocsátáshoz nem kell hívő embernek lennünk!

Csak jó embernek. Ez is sok? Hát akkor rendes embernek. Aki nem őrizgeti magában az összes rosszat, amit átélt. Ahogy a latinok mondták: *Non numero horas nisi serenas*. Csak a derű óráit számolom.

Még valamit a könyv címeről. A zsidó legendák hősei között kiemelkedő szereplő rabbi Akíba (Akíva). A rómaiak júdeai uralma alatt élt. Idősebb korában mártírhálált halt a zsidóüldözések idején. Két híres sztori szól róla. Az egyik: négyen rabbik elmentek tanulni a Kabbala ezotériáját. Egyikük megőrült, másikuk öngyilkos lett, a harmadik elhagyta a zsidóságot. Egyedül rabbi Akíba tért vissza ebből a szellemi kalandból ép elmével. A másik történet: Akíba úton volt, és egy nagyváros forgalmas, zajos utcáján esteledett rá. Imádkozni szeretett volna. Tudta ugyan, hogy utazók és vándorok részére van egy rövid esti ima is, de ő a teljes imát akarta elmondani. Ehhez egy nyugodt helyet keresett. Megpillantott egy romos épületet, oda ment be. Ám ott állt vele szemben Gábrriel arkangyal, és elkergette. Később tanítványainak így mondta el a kaland tanulságait: *Az ember soha ne menjen a romok közé! Utcán is lehet imádkozni. Aki az utcán imádkozik, elég, ha a rövidebb imát mondja el.*

El kell mondanom azt is, hogy az idézeteket félreértve többen azt hihetik, hogy ez vallásos könyv, a szerző mélyen hívő ember. Egyik feltételezés sem állja meg a helyét. Ez a könyv az emberi kapcsolatok, főként a nők és a férfiak viszonyának válságairól, buktatóiról szól. A szerző pedig mélyen szkeptikus, de mindig hangsúlyozza, hogy a szó jó értelmében nem arról van szó, hogy semmiben sem hisz, hanem arról, hogy mindent lehetségesnek tart. Ennek megfelelően a *Bibliát* nem csak az európai kultúra alapkönyvének tekinti, hanem rendkívül mély és bölcs pszichológiai tanítások rejtékelyének is.

Az olvasót viszont arra kérem, hogy amikor az élmények, álláspontok, viselkedések különböző lehetséges formáit akarja megítélni, ne feledkezzen meg az indiai Dighitti rádzsa tanításáról, amit fiának szánt:

*Ne nézzed nagyon messziről,
Ne tekintsd meg nagyon közelről,
Ha döntened kell bármiről,*

Dighávu, szeretett fiam.

Sírig tartó kapcsolatok

Van? Nincs? A vénség végéig tartó extázis? De fárasztó lehet! Élet szerelem nélkül? De unalmas!

Eötvös József azt írja naplójában: *A házasság jó dolog, de kissé hosszú ideig tart.* És valóban: egy ókori vagy középkori házasság nem tartott olyan sokáig. A gyermekágy, a pestis, a tatár és a török – hamar elvitte vagy a férfit, vagy a nőt, vagy esetleg mindkettőjüket.

Ma az a frázis járja, hogy a szerelem idővel szeretetté változik. Hozzá kell tennem: vagy unalomná, esetleg gyűlölködéssé.

Végül is meddig él egy kapcsolat? Házasság vagy barátság – mindegy. Szívemből azt felelném: ameddig úton vannak. Amíg még tartanak valahonnét valahová. Amikor már csak önmagukat ismétlik, végszavaik vannak, monológok hangzanak el, amelyek a beszélgetést helyettesítik, akkor véget ért. Nagy baj ez? Baj,

hogy két ember fejlődési útja gyakran idővel különválnak? Ez feltétlenül árnyékot vet visszafelé közös élményeikre, örömeikre?

A pszichoterapeuta sokszor azt tapasztalja, hogy éppen a tönkrement szerelmi házasságok zömében a házastársaknak fogalmuk sincs, hogy kivel élnek együtt! Ennek egyrészt az az oka, hogy a szerelem extázisában mindenki csakis a legragyogóbb arcát mutatja. Másrészt az emberek nagy részének a szerelmében van egy nárcisztikus elem: vágyaikat rávetítik szerelmükre, és tulajdonképpen a másikról alkotott fantáziájukba szeretnek bele. S amikor kiderül, hogy a valóságban mégsem olyan, ő lesz a bűnös, amiért nem felelt meg a szerelemben keletkezett fantáziáknak.

Ady írja:

..Milyen régen csupán azt keresem,
Hogy szép énemből valamid maradjon,
Én csodás, verses rádfogásaimból
S biztads magad árván, szerelmesen,
Hogy te is voltál, nemcsak az,
aki Nem bírt magának mindent vallani
S ráaggatott díszeiből egy nőre....

(Elbocsátó, szép üzenet)

A válófélben lévő házastársak között fellobbanó durvaságok, utálatok azt jelentik, hogy még mindig erős kötelékek fűzik össze őket. Rúgni, tépni, cibálni kell, hogy elszakadjon.

Persze a szétválásnak valódi okai, motívumai kell, hogy legyenek. Füst Milán így korholja az elhamarkodottan szakító, indulatos párokat: *Ismerlek én titeket, rossz gazdákat. Van egy házad. Lukas a teteje, befolyik a víz. És már döntened is össze az egészet. Akkor már nem ház? Nem a tiéd?*

Fiatalkoromban azt mondtam egy okos lánynak:

– Én nem vagyok hajlandó rohadó kapcsolatokban élni!

Azt felelte:

– *Akkor nagyon sok kapcsolatod lesz. Ugyanis minden kapcsolat rohad néha. Azonnal elmenekülni – nem megoldás. Meg kell próbálnod megmenteni, kihúzni a rohadásból – ez az igazi emberi magatartás.*

Amíg megmarad a gyűlölet, amíg átmennek az utca másik oldalára, ha szembe jön a másik, hiába váltak el, addig hatalmuk van egymás felett. De hosszabb-rövidebb idő múltán eljőhet a nap, amikor egy reggel meglepődve úgy ébrednek fel, hogy könnyebb lett a szívük. Elmúlt belőle ez a feszültség. Most már találkozhatnak, akár együtt kávézhatnak, beszélgethetnek. Ettől kezdve szabadok! És most már valóban van hely az életükben igazi új kapcsolatoknak az eddigi bosszúviszonyok, önvigasztalások helyett. A romos háznak teljesen össze kell dőlnie, hogy új épülhessen a helyén.

Ma nálunk a megkötött házasságoknak több mint a fele felbomlik. A házastársak legtöbbször felszabadultan gyűlölik egymást, és esetleg évekig pereskednek a válás, a vagyon- és lakásmegosztás meg a gyerekelhelyezés vitáiban.

Persze mindenre a gyerek az ürügy. Miattuk válnak, hogy megszüntessék a családi poklot, miattuk maradnak együtt, hogy ne legyen csonka a család, a magányos szülő miattuk házasodik újra, mert anya vagy apa kell a serdülőnek, avagy miattuk marad egyedül, nehogy mostohájuk legyen...

Ismerik a viccet? Egy házaspár beadja a válóperi keresetet. A bíró megkérdezi:

– *Hány éves ön, uram?*

– *Kilencvenöt.*

– *És ön? – fordul az asszonyhoz.*

– *Kilencvenkettő.*

– *És most akarnak elválni?*

– *Dehogy, bíró úr, már régen ez a tervünk. Csak meg akartuk várni, amíg meghalnak a gyerekek.*

A tyúkanyó vagy a cicamama mindenre gondosan megtanítja gyerekeit, amire a fennmaradásukhoz szükségük van, sőt veszély esetén az életét is kész értük feláldozni. Ám ez az ösztön lassan kialszik, amikor az utódok felnőttek. Minek tulajdonítsuk, hogy az embernél mindhalálíg fennmarad? Az agy, az érzélemvilág túl-fejlettsége? A konzervatív erők (Thanatosz) felerősödése az életkor előrehaladtával? Az összetartozás érzésének megsemmisíthetlensége? Biztonságkeresés, kapaszkodás az öregséggel egyre idegenebbé váló világban?

S bármi is legyen az ok, a legfontosabb kérdés: természetes-e a gyerek-szülő kapcsolat ilyen hosszú ideig történő fennmaradása akkor is, amikor a gyerekkor már régen elmúlt? Kérem, vigyázzanak! Nem a szeretetről vagy az összeszokásról van szó, hanem a kölcsönös érzelmi függőségről. Amelyik nem engedi az egykori gyermeket teljesen felnőtté érni. Hanem konzervál egy belső lelki feszültséget a testi és intellektuális felnőtté válás és a szociális és érzelmi gyermekként maradás között.

E szociálisan és érzelmileg gyermeked nemzedék, amely olcsó és tetszetős mítoszokkal jelszavakkal és tekintélyszemélyek által könnyen irányítható, a legkívánatosabb tömegbázisa mind a diktatúráknak, mind a globalizációs társadalmaknak.

Mi minden van a szívben?

Gárdonyi így fejezi be az Isten rabjait: *A szívet azért rejtette el az Isten, hogy senki se lássa. Jól tette? Jobb lenne nyitott szívvel élni? Vállalnád, hogy belelássanak?*

A taoista Tu Csi Sui így ír: *Félünk, hogy szívünket feltárva elárulnánk az igazságot, s ezzel megbántanánk valakit. A hatalommal rendelkezők örökösen arra gondolnak, hogy kard van előttük, s mások bírálata a hátuk mögött. Szívüket a birtoklás vágya és a veszteség*

félelme gyötri. A félelem nem teszi-e szellemedet tested szolgájává, amikor állandóan védekezni, menekülni akarsz?

Mi, akik szeretjük a taót, de még nem értük el, olyanok vagyunk, mint a fűzfa: ha a szél nem fúj, nyugodtan állunk, de ha a szél megindul, megindulunk mi is. Olyanok vagyunk, mint fűvény a vízben, tiszta vagy iszapos, amilyen a víz. Gyakran elértem a tisztaság nyugalmát egy egész napra, aztán elvesztettem egy pillanat alatt. Némelykor pedig elértem a tisztaság nyugalmát egy esztendőre, aztán elvesztettem egy nap alatt.

A szívem és a szellemem csak úgy szabadíthatom fel, ha elutazom a Nemtörődömség Birodalmába.

A mai embernek talán túl sok minden van a szívében. Egymásnak ellentmondó vágyak, törekvések, álmok. Több, mint amit kibír. Régen állítják a pszichoanalitikusok: *Az a felnőt ember, aki el tudja viselni érzelmeinek ambivalenciáját.* Én kijavítom. – *polivalenciáját!*

Merre vezet az út a Nemtörődömség Birodalmába?

Először is be kell látni, hogy mind a túlbujánzó őszinteség, mind a túlbujánzó hazudozás és elhallgatás nem embernek valók, szétrombolják az intim kapcsolatokat.

Füst Milánhoz, ifjúkorában, egy beszélgetés során így szólt a barátja:

– *Ha akarod, most még őszintébb leszek hozzád!*

~ *Kérlek, ne tedd!* – felelte. – *Ennél őszintébb már ne legyél!*

Már akkor tudhatott valamit a bizalmas közlések határáiról.

Vagyis ahogy a Kékszakállú bizonyoságot tesz róla: az első öt ajtó kinyitáskor kivilágosodik a vár. De a lélek, az emlékek hatodik és hetedik ajtaja jobb, ha zárva marad, mert újra sötétséget hív.

Végül is az a kérdés merül fel, hogy a lélek valóban *struktúra-e*, ahogy a modern pszichológia tanítja vagy pedig *halmazat* – a keleti felfogás szerint?

A halmazat mellett szól az a tény, hogy *az ember lelkében több személyiséglehetőség* lappang, s az valósul meg belőlük, amit a környezeti hatások hívnak, provokálnak. Miért keletkezik ez a halmazat? A keleti bölcséletek szerint, amelyek hisznek a reinkarnációban, előző életek esszenciális lenyomatai, amelyek ritkán vagy ma már egyre gyakrabban emlékezetbe idézhetők, pl. mélyhipnózisban. Csakhogy: hogyan emlékezhet egy mai elme olyan eseményekre, amelyeket egy már régen felbomlott, egykori agy tárolt előző életében? Azt állítják, hogy az elmúlt életek lenyomatait az aura őrzi. Lehet mondani? Miért ne lehetne – és sok mást is. Kérdés, hogy milyen gondolati háttérrel mondjuk: a tökéletes szkepszis megvető tagadásával vagy a „minden lehetséges” beállítottság megengedő türelmével. A valóságot ugyanis senki nem tudja. Aki állít valamit, az tévedhet is. Aki nagyon biztosan állít valamit, az nagyot is tévedhet. Ismerik a francia gyerekdalt?

Egy elefánt, ha téved, ha téved,
Jaj de nagyot téved egy elefánt.
Két elefánt, ha téved, ha téved,
Jaj de nagyot téved két elefánt.

És így tovább.

Summa summarum: a lelkünk teljes kitárulkozása még a legbizalmasabb kapcsolatban sem ajánlatos. Mindenkinek joga van ahhoz, hogy személyes titkai legyenek. Márai idézi *Az igazi* című regényében egy gyóntató pap szavait: *Maga nagy bűnt készül elkövetni. Teljesen birtokolni akar egy emberi lelket.*

Akkor mit tegyünk?

Hallgassunk minden olyan dologról, ami egy kapcsolat szempontjából jelentéktelen, s a másiknak csak fájdalmat, megaláztatást vagy féltékenységet okoz. Ne légy gyáva és gyenge, viseld egyedül a terheidet, ne akard a partnered vállára lőcsölni!

Ám köteles vagy beavatni a partneredet, ha érzelmileg komoly dologról van szó, pl. beleszeretted valakibe vagy más okból el kell hagynod! Nem szabad becsapni senkit, aki fontos vagy egykor fontos volt a másoknak.

Az európai erkölcs kötelességeddé teszi, hogy egyértelművé törd magad. Pl. csak szeress, csak közönyös legyél, csak távolodj el stb. S ha a valóságban nem így van? Ha szeretsz, de néha elegend van, ha nem tudsz nélküle élni, de időnként untat, sőt gyűlölködsz, azt kívánod, bár menne el... Mindezt fojtsd el magadban! Tudom, hogy nehéz, tudom, hogy neurotikus lehetsz tőle, ha az elfojtás nem sikerül tökéletesen. Mégis, ha ezek csak átvonuló hangulatok, ne tedd őket maradandó sérelmekké.

Meg kell ismételnem: ne légy pukancs! Az ember sok olyat mond dühében, amit nem gondol komolyan, mégis nagyon fájhat, örök nyomot hagyhat. Ne herdáld el könnyelműen, indulatból életed értékeit!

Gyermeklelkűek házasságkötése

(Infantilis vonzódások)

Emlékeznek-e Török Sándor egyik filmjére, a *Hahó, a tenger?* Abban Öcsi magányosan, szorongva, féltékenyen várja testvére érkezését. Anyukája már a kórházban van. S egyszer csak megszólal a nagy maci, a plüssmedvék, a bohóc, János vitéz és a többiek. Verset mondanak arról, hogy mennyire szüksége lesz rá az új embernek, hogy mutassa neki a világot, elmagyarázza a szokásokat, a törvényt... S a végén hangjuk összeolvad egy kántálás-szerűségbe:

S ha félni fog a sötétben,
Ki védi meg őt?
Egy hős,
Egy vitéz,
Egy rettenthetetlen:
Egy másik ember!

Igen, mindig egy másik ember véd meg minket. S ha még éretlenül félni fogunk a felnőttiségtől, a magunkra maradottságtól, az „egyedül kell boldogulnunk”-tól, ha ki akarunk szabadulni a terhes családi kötelékekből, ki véd meg minket? Egy fiú vagy egy lány, egy férj vagy egy feleség, egy másik ember!

Am hatásos védelmet adhat-e két infantilis ember szövetsége?

Leonardo da Vinci így határozta meg a boltívet: *A boltív két egymásnak támaszkodó gyengeség, amelyből végtelen erő keletkezik.*

Nem elvetendő lehetőség talpon maradásra a világgal szemben, feltéve, ha egyikük se nő fel. Mert csak addig van szükségük egymásra. Ha valamelyikük akármilyen hatásra – pl. új szerelem, pszichoterápia, valamilyen erős érzelmi megrázkódtatás stb. – felnőtté válik, már csak idegesítem fogja partnere gyereklelkűsége, a másik riadtan nem érti, hogy mi történik, és csalódottan eltávolodnak egymástól.

Új szerelem? Hogy is van ez? Valaki, mondjuk, huszonhat éves koráig négyszer is volt szerelmes, háromszor megkívánt valakit, ötször tetszett neki és jólesett egy kis flörtölés – és

most azt hiszi, hogy miután az anyakönyvvezető, sőt a pap előtt kimondta a boldogító igent, az elkövetkező negyven évben semmi hasonló nem fordulhat elő vele? És ha mégis, akkor mi következik? Magára erőszakolt hűség? Lelki vergődés? Az érzelmek elfojtása az erkölcs nevében még akkor is, ha úgy érzi, hogy élete javáról mond le? Bujkálás, hazudozás, titkos randevúk? Lelepleződés, botrány, válás? Vajon melyik oldalról jövő csábítást és csábítót fogja megutálni? Vagy... Álljunk csak meg egy percre!

Egyszer a Kossuth Rádióban volt egy élő adásban zajló beszélgetésünk Ancsel Évával, az emberi kapcsolatok közismerten szigorú erkölcsű filozófusmesterével. Megkérdeztem tőle: *Éva, lehet egyszerre két emberbe szerelmesnek lenni? Vértörőre gyúlt az arca, de válaszolni kellett, és nagyon becsületes volt, mentes minden álszentségtől. Igen nehezen, de kimondta: Péter, én azt tapasztalom, hogy lehet...*

A jelenet emlékeztetett Ajar *Elöttem az élet* című regényének egy epizódjára, amikor Párizsban a kis Momo megkérdezi a boltja előtt pipázó öreg muzulmánt: *Tessék mondani, lehet élni szeretet nélkül?* Sőhajtva felel: *Kis Momo, én nagyon szégyellem, de azt hiszem, lehet...*

Néha keserűek az élet igazságai. Inkább hazudjuk el őket?

És mi történik akkor, ha egy infantilis nő vagy férfi igazi felnőttet keres támaszként a hazulról történő elszakadás érdekében? Vagyis papaként, illetve mamaként is funkcionáló partnert? Ez hordoz egy izgalmas ízt, talán a kora gyermekkori, az apa és az anya iránt érzett erotikus komplexusok és fantáziák miatt. Mindenesetre a védettség és biztonság szempontjából ezek jól működő kapcsolatok lehetnek.

S végül az „oroszlán-megoldás”. Egy szorongó, gyávanyuszi-lelkű gyermekded lány vagy fiú egy nála is infantilisebbhez kapcsolódik. S ebben a pillanatban magabiztos oroszlánná változik. Mindent megszervez, elintézt, eldönt, védelmet, biztatást ad.

A sors segítse valamennyi próbálkozást!

Intermezzo

(Melyik úton menjünk tovább?)

Amikor a kapcsolatok megszakadását vizsgálva meg akarjuk őrizni pszichoanalitikus orientációnkat, válaszutakhoz érkezünk. Freud mosolyog a filozófusokon, akik ökölcspásokkal válaszolnak. Az egyházak rendíthetetlen hitük bizonytalanságában hadakoznak a kinyilatkoztatott erkölcs minden liberális lazulása ellen. Az ifjúság hajlamos belezúlni a szabadságba vagy az aszkézisba. A polgár riadtan és tétovázva keresi az útját az emberi kapcsolatok egyre átláthatatlanabb dzsungelében.

Számos világhírű filozófus a freudi életművet egy új világnézet kialakításaként értékeli, s ennek megfelelően bírálja – sőt elutasítja. Az emberi viszonyok alakulását elsősorban társadalmi hatásoknak (mindenekelőtt a világnézetnek, az erkölcsi ítéleteknek, a tradicionális és az adott értékrendnek) tulajdonítják, tehát a társadalomfilozófiát és nem a pszichológiát

tartják illetékes elemzőnek és magyarázóknak. Sőt maga Freud a pszichoanalízist teljesen alkalmatlannak jelenti ki arra, hogy erkölcsi értékteremtőnek, különösképpen pedig világnézetként fogják fel. A világnézetet olyan filozófiai konstrukciónak tartja, amely egyetemes megoldást ad az élet minden problémájára. A mi korunkban ez még csak vágyfantázia. Szerinte a világ megismerése csak precíz kutatásokon alapulhat, és semmiféle intuíció, sugallat, sejtés, elvont spekuláció vagy érzelem nem játszhat szerepet benne. A

pszichoanalízis pedig egyszerűen egy tudományos részterület, amelynek érdeme éppen abban áll, hogy az objektív kutatást jelentős mértékben kiterjesztette a lelki élet területére. Ezzel új utat nyitott meg az addig művelt lélektan határait túllépve. Ennek során egyik fontos feladata, hogy az igazságra törekedjen (akkor is, ha az sérti a társadalmi konvenciókat), és utasítson el az ember különleges helyzetére, származására és missziójára vonatkozó minden illúziót.

Mindezek alapján nyilvánvaló, hogy a tudomány semmilyen ágazatába – köztük a pszichoanalízisbe – nem szólhat bele sem a művészet, sem a vallás, sem a filozófia. Legfeljebb ők használhatják fel a mélypszichológia számukra fontos felfedezéseinek elemeit. (Pl. az idő felbontása, az érzelmek és ösztönök racionális magyarázatának feladása, a gyerekkor megjelenése a felnőtt komplexusaiban, az önmagunknak okozott meglepetések stb. – főként a filmben, az irodalomban és a képzőművészetben.)

Tömeghatását tekintve egyedül a vallás figyelemre méltó ellenfél. Ez a nagy vigasztaló az élet szörnyűségei és reménytelensége ellen. De e vonatkozásban is csak kísérlet arra, hogy a valóság negatívumaival egy ábrándvilág segítségével birkózzunk meg.

Először azonban foglalkozunk a „tudományok tudományával”, a tudomány metafizikájával, a bölcsellettal. Ezt azért tartom fontosnak, mert egy pszichoanalitikusan orientált úton járunk, s aggódom, nehogy szemléletünket valamiféle kritikátlan freudista csömlátásos világnézetnek tekintsék. Jól ismerjük, s az olvasónak is ismernie kell az ellenvetéseket, a kritikákat.

Heidegger általános kritikája (a részletek mellőzésével) abban foglalható össze, hogy a pszichoanalízis, sőt általában a pszichológia érdeme, hogy elfogadta a nem anyagi jelenségek létezését a világban, és hibája, hogy ezeket matenaus eszközökkel, természettudományos módszerekkel akarja kutatni és megismerni.

Ehhez azt teszem hozzá, hogy a XX. században a római katolikus egyház ugyancsak megkísérelte, hogy Krisztus feltámadásának misztikus tényét a torinói lepel elektronmikroszkopikus vizsgálatával bizonyítsa.

Wittgenstein legfőbb dicsérete az, hogy Freudot azért érdemes olvasni, mert valóban van mondanivalója. A pszichoanalízissel szemben érezhető nehézség vagy elégtelenség akkor válik intenzívvé, ha a fizikát tekintjük az ideális tudománynak, s a pszichoanalízis ezt akarja utánozni elsősorban a kísérletileg igazolható törvények feltárásában.

Ilyen törvények valóban felfedezhetők a kognitív folyamatok működésében, az ismeretek kódolt raktárából való egyes elemek tudatba emelésének lehetősége, az emlékezés (felismerés vagy felidézés) segítségével. Azonban kérdés, hogy az emóciók világában is működik-e ugyanez a reguláció. Igaza van-e Freudnak, hogy van érzelmi-indulati raktárunk is (a tudatalatti), amiből környezeti provokációra manifesztálódnak emocionális reakcióink? (Vagyis hol van a déli szél, amikor nem fúj, hol van a dühöm, amikor szelíd vagyok, a vágyam, amikor kielégült vagyok?) Avagy az affekciók szinte úgy működnek, mint a kaleidoszkóp: egy-egy helyzetre összeáll egy érzelmi-indulati mintázat, reakció, majd széteszlik, míg egy újabb mozdulat új formációt nem provokál? (Pl. az idegpályákon szabadon száguldozó emocionális részelemek hirtelen összeállásával.)

Karl Popper főként azt kifogásolja, hogy a pszichoanalízis mindenféle emberi viselkedést (valósat vagy akár kitaláltat) értelmezni tud. Vagyis elmélete, módszertana soha nem cáfolható. Egy cáfolhatatlan elmélet pedig nem lehet tudományos!

Ricoeur szerint a pszichoanalízis legnagyobb korlátja, hogy csak azokkal a lelki jelenségekkel tud foglalkozni, amelyek kimondhatók.

Davidson az arisztotelészi akasztikus cselekvésen¹ és az ún. Médeia-elven² való elgondolkozás útján jut talán legközelebb a távol-keleti lélektan már ismertett felfogásához, amely az emberi lelket több személyiséglehetőség halmazának tekinti.

Rorty a problémát messzebről vezeti le. Szerinte a kopernikuszi felismerés lényege nem csak a geocentrikus világnézet megdöntése volt, hanem a világ szemléletének mechanizálása. Az élet és halál, üdvösség és kárhozat eleven és kalandos forgatagát felváltotta egy unalmas és céltalan, mechanikus gépezet (a forgó gömbök, a tágulás és sűrűsödés) látványa. Ez azt jelentette, hogy *a világ már nem tanította meg az embereket arra, hogyan kell élniük*. Freud a személyiséget hitek és vágyak halmazának tekinti; elfogadhatónak tartja, hogy egyetlen testben több személyiséglehetőség él, amelyek még kölcsönhatásba is kerülhetnek egymással. Ennek értelmében az önismeret nem arra törekszik, hogy megragadja bennünk a közös emberit, hanem éppen mindarra, ami elválaszt bennünket egymástól. A több személyiséglehetőség túllép a Freud által leírt állati ösztönén és az értelmes és szociális felettes én küzdelméen. Ezt a párviadalt két vagy több személyiséglehetőség közötti értelmes tranzakciókkal, párbeszéddel helyettesíti. Ebből fakad a polivalenciák elviselése mint a felnőtté válás jele. Nincs tehát egyetlen „igazi énünk”. Nem tehető fel tehát a kérdés, hogy „melyik a valódi énem?” vagy „milyen az emberi természet?” Az ilyen kérdések alapját Freud „a világegyetem vallásos szemléletében” látja. Az én azonos egész történetünkkel, életünk sokszor bizarr, sokszor abszurd, sokszor játékos eseményeivel. Önmagunk megalkotása különböző ellentmondásos vagy egymást erősítő történeteink folyamattá fűzésével valósítható meg.

A legnagyobb ökölcspást *Kraus* próbálta rámérni a pszichoanalízisre, amelyet önmagában már lelki betegségnek tartott, olyannak, amelyből csak saját maga tudja kigyógyítani magát.

Ennyit a filozófusok háborgásáról.

A vallások – az emberi viszonyok estében is – keményen tartják magukat a rendszerbe foglalt erkölcsi parancsokhoz. Ezeknek a lényege az, hogy a zabolátlan, állati szexuális ösztönöket be kell terelni az isteni rend alá, különben a szerelem könnyen bálványimádássá fajul. A kereszténységben a házasság szentsége, a házasságon kívüli nemi élvezet tilalma, az isteni kötés felbonthatatlansága alapvető erkölcsi követelmények.

A zsidóság a „szaporodjatok és sokasodjatok” parancsra való tekintettel indokolt esetben megengedi a házasságok felbontását, az iszlám lehetővé tesz négy feleséget. Az ezotériák ebben az esetben is kerülnek a dogmatikai rendszereket, szilárd parancsokat, a hangsúlyt inkább arra teszik, hogy a szexualitás ne váljon sátáni, másoknak gyötrelmet, megalázást okozó eszközzé.

Az ifjúságtól eltérhető a kereső, megtaláló, majd elutasított kapcsolatok váltogatása, ha ügyel arra, hogy útját ne szegélyezzék érzelmi hullák, és ne remélje, hogy tetteiért nem tartozik erkölcsi felelősséggel akár önmaga, akár Isten előtt.

A polgárember pedig görnyedjen és moralizáljon szexuális előítéleteinek nyomása alatt, s ítélkezzen a gyorsan romló erkölcsök felett.

Mindez nagyjából rendjén van. Indulj el a neked legmegfelelőbb úton, vállalva a kaland minden következményét! Mi megmaradunk a többek között pszichoanalitikusan is orientált szabad szellemi csavargás és nézelődés göröngyös ösvényén.

¹ *Akrázia, akasztikus cselekvés*: Arisztotelész fogalma az „ismerem a jót, mégis a rosszat cselekszem”-jelenségre.

² *Médeia-elv*: a saját érdekek elleni irracionális viselkedés, amely külső befolyásoló erők hatására jön létre.

Meghívott szenvedély, szerelmi téboly vagy érzelmentelen szex?

A XIX. századi pszichiátriai-neurológiai tankönyvek szívesen használják a „szerelmi téboly” kifejezést. Hát... Nem fakad minden téboly szerelemből, s nem minden szerelem válik tébollyá. De előfordulhat.

Lehet, hogy már a teremtéssel kezdődött a probléma? A férfit élettelen anyagból teremtette az Isten, majd életet lehelt belé. A nőt viszont a férfi bordájából alkotta meg. Nem csak arról van tehát szó, hogy a nő és a férfi némely szerve eltér egymástól, s ebből a különbségből fantasztikus problémák keletkeznek. A különbség mélyebbről fakad. Abból, hogy az egyik az élettelen anyagból, a másik élő testből származik. *És monda az ember: Ez már csontomból való csont, és testemből való test: ez asszonyembernek neveztessek, mert emberből vétetett.*

Hogy a szerelem mikor keletkezett, megválaszolhatatlan kérdés. Biztos, hogy nagyon régen, és az is biztos, hogy valamikor az ősidőkben az érzelmi szocializálatlanság nem tette lehetővé a szerelem megjelenését, csak testi megkívánás létezett. Ekkor a női-férfi együttélési formák, a szex jól elvolt szerelem nélkül, akár a szabályozatlan nemi erkölcsök idején, akár a matriarchátusban vagy a háremek kezdeti korszakában. A görög mitológiában, a homéroszi eposzokban néha felbukkannak szerelemre gyanús kapcsolatok, de megítélésük meglehetősen bizonytalan. Vajon szerelem volt-e Ádám és Lilith, később Éva között? Szerelmespár volt-e Odüsszeusz és Pénélopé? A nemi erkölcsöt szabályozó bibliai törvények csak a megvalósított testi kapcsolatokra vonatkoznak. Ábrahám gyanús közönnyel adja kölcsön feleségét, Sárát a királyi háremekbe. Egy bizonyos: Jákob és Ráhel szerelmesek voltak egymásba. Négy felesége közül Jákob egyet biztosan szeretett. Ruben megátkozása Bilha elcsábítása miatt nem szerelmi féltékenységből fakadt, hanem a törvény és az apai méltóság megsértéséből.

Azonban nyilvánvaló, hogy a bibliai időkben a szerelmet és a házasságot másképpen értelmezték, másképpen élték át, mint ma. Jákob hét évig szolgálta Lábánt, hogy lányát, Ráhelt feleségül vehesse. Képes-e erre egy mai szerelmes?

Számunkra viszont az a figyelemre méltó, hogy amikor már kitűzték az esküvőt, Jákob nem ujjongott örömeiben, hanem elszomorodott. Mert megértette, hogy a családalapítás után már nem lehet az egész élet az övé, hanem meg kell osztania, és gyerekeket kell nemznie, ő maga pedig lassan elindul a halál felé.

Mindezt megelőzően – még inkább visszamerülve a múltba – azt kell látnunk, hogy a legősibb kultúrák a nagy ritkán felbukkanó különös vonzódást (szerelmet?) nő és férfi között az istenek büntetéseként értékelték. Mintha megtébolyodtak volna.

Hippokratész is betegségnek tartja a szerelmet, amikor sem a nő, sem a férfi nem látja tisztán, hogy ki a másik, sőt azt sem, hogy kicsoda ő. Mellesleg: ezért nem érdemes, sőt nem is ajánlatos a szülőknek vagy a rokonoknak kritikát mondani a gyermek partnerei felett, mert csakis szolidaritást, dühöt vagy méltatlankodást válthatnak ki vele.

Szókratész elnézőbb a szerelemmel szemben, sőt a homoerotikus kapcsolatokat kifejezetten helyesli a katonák között, mert növeli hősiességüket. A sztoa a szerelmet főként lelki vonzódásként értékeli, az epikureisták viszont az érzéki vágyra teszik a hangsúlyt.

A mai pszichológia és a társadalomtudományok a szerelmet elsősorban társas viszonynak és szexuális kapcsolatnak tekintik, ami védi az embert az atomizálódástól és az érzelmi elsivá-rosodástól. Ennek során viszont – ha igaz – egyre közelebb kerül egymáshoz a szerelem és a szeretet.

Ezeknek az érzelmeknek a létrejötte a *nemi identitáson* alapul. A nemi identitás fogalmának kettős értelme van: valamelyik nemhez tartozás *tudata* és a nemi identitás *érzése*.

A nemhez tartozás tudata viszonylag korán kialakul, gyakorlatilag a beszédfunkciót követően. Azonban itt is kimutathatók különbségek. A folyamat gyorsabban megy végbe azoknál a nyelvcsaládoknál, ahol nemek szerint ragoznak (pl. orosz, német), mint ahol nem (pl. magyar). A nemnek megfelelő ragok, prepozíciók jelentős informatív és sűrűn ismétlődő gyakorlási többletet jelentenek a beszédtanulás folyamatában. („Te csak úgy mondhatod, mint anyu vagy apu.”)

A nemi identitás az érzés szintjén (lelkileg nőnek vagy férfinak érzi-e magát valaki) már nehezebb ügy. Ennek megértéséhez vissza kell tekintenünk egy régi vitára.

Freud úgy vélte, hogy a személyiség durva vonalakban körülbelül az iskolaérettség idejére már kialakult. A modern kutatások azonban későbbre tették ezt az időpontot, kb. az ún. látenciakor (hatévestől a pubertásig, kb. 9-10 éves korig) végére. Ez idő alatt alakul ki a felettes én (a személyiségbe beépült erkölcsi és szociális normák), valamint a megszilárdult nemi identitás.

A modern időkben a fejlődépszichológia kénytelen tudomásul venni, hogy a fejlődés üteme felgyorsult, a serdülés időszaka korábban megkezdődik, a *látencia periódusa tehát megrövidül*, a gyerekkor hamarabb csap át kamaszkorba.

Ennek ma már érezhető következménye: a felettes én, tehát az erkölcsi és szociális érzék labilitása, megingathatósága, a fiatalok között tapasztalható egyre nagyobb számú társadalmi beilleszkedési zavar. Ez a valódi probléma, nem a hisztériásán hangoztatott csonka család. A két világháborút követően mi is az özvegyek országa lettünk, s a magányos nők nagyszerűen felnevelték gyerekeiket. De akkor még nem támadta meg anyai biztonságukat a mindenfelől áradó kétség, amiből önbeteljesítő jóslat lesz: veszélyben az anya, züllés fenyegeti a gyereket. Amit különben a statisztika sem igazol: a kriminális gyerekek többsége nem csonka családban nevelkedik.

Ugyancsak a *látencia, sőt a serdülés korában szilárdul meg emocionálisan a nemi identitás*. A kettő együtt: az erkölcsi labilitás és a nemi identitás bizonytalansága a maskulin és a feminin hatások fel nem dolgozott keveredésének zűrzavara növeli meg az agresszív reakciókat, az empátia hiányát, a szexuális erőszakot, a promiszkuitást, az aberrációkat, beleértve a homoszexualitást vagy éppen a melegek és mindenfajta másság eszelős gyűlöletét. A belső bizonytalanság („ki vagyok én?”) motiválja a serdülő testen az egyetlen stabil jel, a tetoválás létrehozását.

Ebben a labilis lelki állapotban minden érzelem nehezen vállalható, mert a kiszolgáltatottság félelmét hozza létre. Védekezésül érzelmi elfojtások keletkeznek, valamiféle cinizmushoz, flegmához hasonló létszemlélet, elridegülés.

A híres amerikai kutató, Cleckley leírta a *szociopátia* tizennégy jellemzőjét. Ezek közül a három legfontosabb: *nem szorong, nem tanul, nem szeret*.

A szorongás hiánya műszeresen is kimutatható. Azt jelenti, hogy az egyén könnyedén vállal olyan helyzeteket, amelyek akár személyes épségét, biztonságát is veszélyeztetik. Ennek következtében nem tanul az átélt tapasztalatokból, számtalanszor megismétli ugyanazt a kudarcra végződött magatartást, konfliktust, bűncselekményt. Az érzelmi sivárság szeretetképtelenné teszi; inkább indulatok, ösztönbetörések irányítják viselkedését, mintsem érzelmek. Ehhez még hozzájárulnak indokolatlan törések az életvezetésben, s – meglepően – valami behízsgó viselkedésforma is, amit Cleckley „pszichopata bájnak” nevez, és veszélyes félreértéseket okozhat. Különösen gyakori áldozatok – természetesen a megkárosítottakon kívül – a gyerekelhelyezési perekben a bírák és a szakértő pszichológusok.

Vágy és ragaszkodás

(Mi köt össze és mi választ el két embert?)

Mi kapcsol egymáshoz minket?

A *karma*? Amit a köztes létben (Bar-do) az ember maga épít magának elmúlt élete tetteinek következményeiként és a javítás lehetősége érdekében? A megváltoztathatatlan *vasvégzet* (ananké), az istenek akarata? A *sors*, amivé a végzet megenyhült, s már az ember is formálhatja földi életében? A *vallás*, ami nem választhatja el, amit Isten összekötött? A véletlen találkozás során fellobbant *szexuális vágy*? A *szerelem*? Az *érdek*? A *félelem* a magánytól? A társadalmi *konvenciók*? A *szülők akarata*? Egy véletlenül fogant *gyermek*?

Miért válik olyan ritkán valósággá Illyés Gyula verse:

*A szenvedély, mely a mulandó izmot
vaspántként kapcsolta csontunk köré
hogy megízlelvén őrizzük a titkot:
egy pillanatra sorsunk istené,*

*a szenvedély majd elmúlik. A boldog percek,
az éj, a kéj már senkié.
Heverünk torzán, mint a páros szobrok
Ha tömbjüket az idő széttöré.*

*De jönnek majd új közös kapcsok, láncok,
megtartóbbak, mint minden karolás:
futnak arcomon, arcodon a ráncok.*

*s majd fonalai őszülő hajaknak
tanítják, mi az összetartozás,
amelyet ketté Isten sem szakaszthat.
(Kapcsok)*

Mi választ el minket egymástól?

A karma. A vasvégzet. A sors. A szexuális extázis kialakása. A szerelem elmúlása. Újabb csábítás. Az érdek. A mókuserék, vagyis az unalom, a közöny. A páros magány. Szülők, barátok szuggesztív befolyásolása. A gyermektelenség.

Uramisten! Majdnem ugyanazok a helyzetek, érzések, élmények, pozitív vagy negatív formában. Mit tegyünk?

Annyi látható, hogy majdnem mindegyiknek valamilyen köze van a vágyhoz. A vágyaknak központi szerepe van Buddha filozófiájában. A híres *benáreszi beszéd* négy fő tétele:

*Minden lét szenvedés.
Minden szenvedés oka az élettvágy.
Aki nem vágyik élni, nem szenved.
A szenvedés kioltására a nyolctagú ösvény
végigjárása alkalmas.*

A vágyak kioltása tehát megszünteti a szenvedést, és az ilyen fokra emelkedett ember leszállhat a lét kerekéről, nem kell már újra megszületnie.

Hát most mihez kezdünk a vágyak vágyával, a szerelemmel? E pillanatban a reinkarnáció nem érdekel minket. Testesüljön csak meg újra, aki a földi életre vágyik. De a szenvedésről szívesen lemondana.

A modern buddhizmus fejlődése során bizonyos szempontból korrigálta a Mester tanítását. E szerint *a szenvedést nem a vágyak okozzák, hanem a ragaszkodás!*

Mit jelent a ragaszkodás?

Nyelvünk logikája szerint pozitív jelentése van: valakihez vagy valamihez való szoros érzelmi és intellektuális kötődést, szeretetet megtartani akarást, birtoklást fejez ki.

Tehát amikor Buddha a vágyak megszüntetéséről beszél, vajon nem a vágyakhoz való ragaszkodást érti-e rajta?

Csak hogy a kérdés ennél bonyolultabb. Olyan vágyak is keletkezhetnek az emberben, hogy valamitől vagy valakitől megszabaduljon. Avagy leszokjon az italtól, a dohányzástól, a drogról. Megszüntessen magában negatív karaktervonásokat, hajlamot a dührohamra, a megalázkodásra, a szorongásra. S ezekhez a szabadulási vágyakhoz éppen olyan erősen lehet ragaszkodni, mint a megőrzésre vonatkozóktól.

Mindez azt jelentené, hogy *nem a vágyakat kell megszüntetni, hanem a ragaszkodást?* Ha a ragaszkodás megszűnik, a vágyak sorsa alakuljon a saját törvényei szerint: szűnjenek meg, váljanak szellemivé, szublimálódnak, netán időnként még kellemetlenkedjenek is – már nem kell velük törődni.

Ezt jelenti a buddhizmus vagy a taoizmus, a konfucianizmus sokat felhánytorgatott közönye, amelyik csak a részvét érzését őrzi meg. Az együttérzést, a részvétét, amelynek a nevében soha nem öltek, míg a gyűlölet és a szeretet nevében emberek millióit pusztították el.

Mi köt össze két embert? A ragaszkodás ahhoz, hogy együtt éljenek.

Mi választ el két embert? A ragaszkodás ahhoz, hogy kapcsolatuknak vége van.

Ez ilyen egyszerű? Igen, ez ilyen egyszerű. De rettenetesen meg lehet bonyolítani.

A rend a tárgyi világban és a lélekben

Van bennünk valami örök vágy a rend után. Rendnek kellene lenni a világban, a testünkben és a lelkünkben is. Rosszul tőrjük a rendetlenséget a munkánkban, a közéletben, a politikában, a gazdaságban. Rend-örököt foglalkoztatunk. Rendet teszünk a lakásunkban, néha a könyvtárunkban és az íróasztalunkon is. Rendre próbáljuk nevelni a gyerekeinket.

Tabi Lászlónak van egy humoreszkje: *Nálatok mi rohad otthon?* Körbekérdezi barátait, mi az, amire olthatatlanul vágytak, esetleg nagy anyagi áldozatok árán megszerezték, néhány napig boldogok voltak vele, ám már évek óta rá sem néznek. A megdöbbenés után mindenki vall: van, akinél fotólabor, hatalmas Merklin-doboz, gyönyörű madárkalitka madarak nélkül, az egykor legmodernebb írásvetítő, fénymásoló és gyümölcsaszaló – áttekinthetetlen rendetlenségben. És mi rohad a lelkünkben? - kérdezem szemtelenné bátorodva. Régen elévült sérelmek, megbántások, amiket naponta gépiesen újratanolunk, sajtó emlékei egy valamikori szerelemnek, megalázó elutasítások, lobogó becsvágyunk kudarcjai, kényszerű lemondások, elmaradt utazások – szóval mindaz, ami egykor fontos volt, de régen elmaradt az idő messzeségében. Őrizzük őket, mert ami valaha is a szívünkhöz nőtt, az nem lehet kidobni való szemét, haszontalan maradványa a múltnak, így húzzuk magunk után ma már feleslegessé vált érzések, indulatok, tapasztalatok, élmények, emlékek végtelen hosszúságú sleppjét, amelyek ránknehezedenek mint a kolonc, lelassítanak és gúzsba kötnek.

És szenvedünk a lelkünkben, a kapcsolatainkban kavargó rendetlenséget, ambivalenciát, polivalenciát és mindenféle ellentétes vágyat érzékelve. Elkeseredünk, ha tetteink, viselkedésünk nem fedik belső normáinkat. Vajon, honnét ered a rend utáni vágyunk?

Az evolúció hívei így felelnek: a Természetben rend van. Egyszerűbb vagy bonyolultabb törvények uralkodnak mindenütt. Az égitestek mozgásától az életjelenségekig. Jaj lenne nekünk, ha a természet rendje rendetlenségbe fordulna!

Mi is a természet gyermekei vagyunk, tehát testünkben is rend uralkodik. A rendetlenség betegséghez, gyakran halálhoz vezet. A legmagasabb fokú idegrendszer regulációja – amely a lelki jelenségeket is létrehozza – ennek megfelelően ugyancsak rendet kíván, nemcsak a testünkön belül, hanem személyes és társadalmi környezetünkben is. A kívülről ránk ható rendetlenségbe bele lehet bolondulni, de legalábbis elveszíthetjük az élet éléséhez szükséges orientációs pontokat, az átléphető és nem átléphető viselkedési határokat. A rend törvényei nélkül bizonytalanokká, becsaphatókká válunk.

A Teremtés híveinek válasza: Isten maga a rend és a törvény. S miután ő lehelt életet az emberbe, belénk lehelt a rend és a törvény iránti igényt, s irtózást a rendetlenségtől és a törvényteleniségektől, ami ebben a kontextusban nyilván Isten ellenfelének, a Sátánnak a sugallata.

Mármost az a kérdés, hogy az emberi viszonyokban, különösen a női-férfi kapcsolatokban mi számít rendnek és mi rendetlenségnek?

A *Biblia* álláspontja egyértelmű: *Annak-okaért elhagyja a férfiú az ő atyját és az ő anyját, és ragaszkodik feleségéhez: és lesznek egy testté.* Ez a rend!

Csakhogya mit jelent ez az elhagyás?

Szétválást, a közös élet megszüntetését? A szülői világismeret, vallás és erkölcs megtagadását? A kapcsolatok egyenrangúvá, felnőtté válását? Érzelmi elhidegülést?

S ezek közül mi tartozik a rendbe és mi a rendetlenségbe? Ezt csak az ember saját belső ítélőszéke döntheti el!

Karinthy *Mennyei riportjában* Diderot, a francia felvilágosodás híres filozófusa játssza el az *Isteni színjáték* Vergiliusának szerepét. Ő vezeti a túlvilági szférákon át Oldtime-ot, az indiai bűvölettel mennyekbe varázsolódott misztikus újságíró.

Az ötödik szférában Oldtime egy szerelmespárt lát, akik egymás karjában hevernek és végtelen, megrendítő gyengédséggel simogatják és becézik egymást.

Ám a hatodik szférában eliszonyodik. Egy nő és egy férfi borotvaéles késekkel nyúzza le egymás bőrét. Patakszik a vér, a szenvedés, az elviselhetetlen kín eltorzítja arcukat. Oldtime menekülni szeretne ettől a látványtól, de Diderot megállítja:

– *Nem veszed észre, hogy ugyanazt a párt látod most egy másik dimenzióból?*

Rendben vannak egymással? Talán rendben.

Ilyen a szerelem, a szenvedély. Tőlem egyszer megkérdezték:

– *Péter, rendben vannak a dolgaid, rendben van az életed?*

Azt feleltem:

– *Azt hiszem, minden rendben van. Az is, ami nincs rendben.*

Rám legyintettek:

– *Ez bolond.*

Én meg azt gondoltam magamban: *Igen, ilyen bolond az az ember, aki Senecára hallgat: Ducunt volentem fata, nolentem trahunt,* vagyis: Vezetik a végzetek az akarót, a nem akarót vonszolják.

Ugyanoda jut, de közben alaposan összetöri magát.

Rend és rendetlenség nő és férfi között? Ember legyen a talpán, aki a nyárspolgári ideálok és erkölcsök félresöprésével eligazodik ennek a kérdésnek a sűrűjében. Talán segít, ha minden vallási és morális konvenció megkerülésével a magunk számára meghatározzuk a *bűn* fogalmát. Tehát: *bűnt követ el az ember akkor, ha értelmetlen szenvedést okoz másoknak vagy nem csillapít szenvedést, amikor módja lenne rá.*

Ennyi. A bűnnek tehát kizárólag szociális értelme van még akkor is, ha valakinek a világnézete azt sugallja, hogy nem embertársainak tartozik a tisztességgel, a szociális viselkedéssel, hanem Istennek.

Lehet-e a szerelemben, a férfi-női vagy más emberi kapcsolatban bűnt elkövetni? Lehet. Mert lehet értelmetlen szenvedést, megalázást, félelmet okozni a másik embernek vagy magára hagyni segítség nélkül, amikor erre lenne szüksége. Valószínűleg az emberi kapcsolatokban a rendetlenség, a rendezetlenség fokozatosan bűnné tud válni. Mindez elsősorban jó- vagy rosszindulat, esetleg közöny, nemtörődömség, gyakran valós vagy vélt sérelmek nyomán keletkező bosszúvágy, kegyetlenséggel és gyűlölettel teli megtagadása és elszakítása mindennek, ami egykor szép és jó volt egy kapcsolatban. Kizárólag a szeretetlenség következményei.

Mert gyűlölöm az elbocsátást, ezt mondja az Úr, Izraelnek Istene, és azt, aki ruhájára kegyetlenséget borít, azt mondja a Seregeknek Úra. Őrizzétek meg azért a lelketeket, és ne csalárdkodjatok. (Malakiás)

A vallásos gondolkodás sekélyessége s az erkölcsi előítéletek eredményezték azt, hogy némely tanításban az Úr folytonosan megbotránkozó vénemberré torzult, aki magában a szexualitásban fedezi fel a bűnt, kivéve, ha a pár papi áldás birtokában szeretkezik. Ez lenne a keresztény erkölcs?

Pál így ír az efézusbelieknek: *Mert nem vér és test ellen van nekünk tusakodásunk, hanem a fejedelemségek ellen, a hatalmasságok ellen, ez élet sötétségének világbirói ellen, a gonoszság lelkei ellen, melyek a magasságban vannak.*

Más szempontból arról van szó, hogy a társadalmi rendetlenség világában lehet-e rend a társadalomban élő ember lelkében? *Műveljük csak kertjeinket* – tanácsolja Voltaire. Igen ám, de a kelet-európai kertekbe mindig beoson vagy betör a politika farkasa, és ott dúlni kezd. Régi liberális demokrata államokban a politika messze magasan elhúz a nem politizáló polgár feje felett. Lehet iránta vállvonogatva közömbösnek maradni. De nálunk? Egy kormányváltás hatására egzisztenciák dőlnek össze, valaki könnyen a „rosszak” közé kerül a „jók” közül, és viszont. Újra meg újra át kell írni az önéletrajzokat, az élet folyamatossága tendenciózusan megfogalmazott epizódokra hullik szét, s a végén senki sem tudja már, hogy ki volt egykor, kicsoda most és ki lesz belőle az eljövendő években.

A mi világtájunkon például döbbenetes élmény volt a rendszerváltás után, hogy a politika hogyan rombolt szét „örök barátságokat”, családi kapcsolatokat. Ez aztán az érzelmi rendetlenség!

Mégis megmaradok az ősi keleti felfogás mellett: *Aki rendet tud teremteni a lelkében, annak rend lesz a családjában is. Ha a családban rend van, akkor rend lesz a munkában is. A rend a munkában létrehozza a közélet rendjét.*

A gyerek és a gyermeklelkű felnőtt reaktív lény – viselkedésével a környezet hatásaira reagál. De a valóban érett ember lelki történései belülről kifelé hatnak – sugároznak, mint teremtő erők. Kivéve persze, ha a diktatórikus vagy a globalizált társadalom nem hagyja felnőni az embereket, mert kívülről irányítható, infantilis tömegekre van szüksége.

Ki az igazi rendbontó bűnöző a szerelemben, a szexualitásban? Természetesen nem a büntetőjog vagy a pszichiátria illetékességébe tartozó erőszakról, a perverzokról, a pedofilokról akarok beszélni.

Stefan Zweignek van egy zseniális lélektani tanulmánya a világirodalom két nevezetes szerelmi hazárdjátékosáról, Don Juanról és Casanováról. Don Juan igazi szexuális bűnöző. Gyermekkorától gyűlöli a nőket. Számára a szexualitás az agresszivitás, a bosszúállás eszköze. Valahányszor sikerül egy nőt elcsábítania, lefektetnie, úgy érzi, hogy legyőzte, megalázta. Mámorító diadalérzés keríti hatalmába. Nem így Casanova! Ő az ideális szerelmes. Óriási szexuális fantáziája a legkoszosabb cselédlányra is rá tud álmodni valami gyönyörűt. Lehet, hogy ez az álom csak néhány óráig, napig, hétig, hónapig tart. Ez

mindegy. De ameddig tart, addig igazán szerelmes. A nőbe? Nem! A saját fantáziájába. S az imádott nő – tartson bármennyig ez a rajongás – jól tudja, hogy ilyen szépnek és nagyszerűnek soha senki nem fogja őt látni többé az életben.

Am egyiküknek sincs a leghalványabb fogalma sem arról, hogy a valóságban ki a partnere. Az egyiket elvakítja a gyűlölet, a másikat a saját képzelete. Mint ahogy a mai pszichoanalízisben is az egyik leggyakoribb tapasztalat, hogy – különösen szerelmi házasságok esetében – a kliens szinte semmit sem tud partnere valódi arcáról, jelleméről. A mámor időszakában mindenki a legszebbik szerepét játssza el, igyekszik megfelelni a róla alkotott fantáziának. S amikor az együttélés során kiderül, hogy mégsem olyan – magára vonja társa haragos csalódottságát, gyűlöletét. Sajnos, a számításon alapuló érdekházasságok, a konvencionális okokból és eszközökkel összeboronált kapcsolatok tartósabbnak bizonyulnak.

Indiában egyszer megkérdeztem egyik Európát jól ismerő tanárkollégámat:

– *Náltak jobban sikerülnek a házasságok, mint nálunk?*

– *Dehogya. Érzelmileg éppen olyan elrongyolódtak.*

– *Akkor miért maradnak együtt?*

– *Egyrészt azért, mert hiszünk az újratestesülésben és a karmában. Nehogy a következő életében megint összekerüljünk szörnyeteg feleségünkkel. Ha ez a karma, essünk át rajta! Különben az indiai társadalom ki is veti magából az elvált asszonyokat.*

– *Ennyi az egész?*

– *Nem egészen. Nézd, nem lehet feltenni a kérdést, hogy elégedett-e egy ember 1000 rúpia fizetéssel. Ha előzőleg 500-at keresett, akkor nagyon. Ha 2000-et, akkor elkecserepedt. Ti egy szerelem csúcán kötitek a házasságot. Onnét érzelmileg csak le lehet csúszni. Nálunk összehoznak két idegen embert, talán már gyerekkorukban a szülők és az asztrológus közreműködésével. Aztán együtt élnek, lesz szexuális kapcsolatuk, gyerekeik, háztartásuk, közös életük, élményeik. Ők felemelkednek arra a szintre, ahová ti leromlotok.*

Hm. És még egyszer: hm. Ugyanez a tanár azt mondta felnőtt fiának:

– *Nézd, legyünk modern emberek. Válassz magadnak te feleséget!*

A fiú néhány hónap alatt lelkiileg szinte tönkrement. Akkor így szólt a papához:

– *Apa, kérlek, vedd le rólam ezt a terhet! Válasszatok, te és anya!*

A butító gyűlölet

Talán a szélsőséges érzelmi, indulati állapotok butítják meg az amúgy is meglehetősen eszement mai embert: a *rajongás* és a *gyűlölet*. Furcsa dolog: amíg a gyűlölet érzelmileg szabadjára engedett agresszió, addig a rajongás mögött is agresszió áll készenlétben, ami azokra zúdul, akik nem társak a lelkesedésben. Végül könnyen bekövetkezik, hogy minden szélsőséges érzelm az agresszivitás irányába fordul, a szeretet vallásából inkvizíció lesz, a szerelemből utálat, a világmegváltásból terror, s végül kés kerül egy elképzelt béke harcosainak a kezébe is, amiről a másféle megbékélés híveinek vére csepeg.

Csakhogy: amíg a hivatásos gyilkosokban is néha megmoccan némi eliszonyodás önmaguktól (Úristen, mit tettem!), ez a büntudat kollektíve soha nem jön létre, legfeljebb infantilis, s ezért súlytalan bocsánatkérés formájában, amely valójában látszatmegbánás akár hány millió ember kiontott vére miatt. „Anyu, bocsánatot kérek, hogy bekakáltam. Ígérem, többször nem fordul elő!” De persze mindig újra meg újra előfordul. Szinte már várom, hogy mikor érkezik egy mongol delegáció bocsánatot kérve a tatárjárásért, s egy angyali küldöttség elnézésért az özönvíz miatt.

Végső soron mi butítja meg az embert? Valószínűleg az elviselhetetlennek érzett frusztráció, megfosztottság, akadályoztatás. Egymást három évig rajongva szerető pár a szakítás utáni levélváltásban „önözi” egymást. Visszakérik ajándékaikat, leveleiket, s igyekeznek mindenképpen megalázni, megbántani a másikat. Pedig közöttük nincs is szó gyerekelhelyezésről.

Mit is mond minderről a *Biblia*? *Aki egy embert annyira megszégyení, hogy az arcába kergeti a vért, annyi, mintha megölné.*

Szakításkor, elváláskor ki válik legkönnyebben a gyűlölet áldozatává? Az, aki még a kapcsolat rabságában, érzelmi kötelékei között sínylődik. Aki inkább átmegy az utca másik oldalára, ha történetesen arra jön a másik. Akkor még egykori partnerének hatalma van fölötte. Ám eljőhet egy reggel, amikor felébredve olyan meglepően könnyűnek érzi magát – szabad lett. Ekkor ért véget egy kapcsolat.

Érdemes külön eltöprengeni a *bosszúról*. A tisztességes ember erkölcsi érzékének valahogy nem felel meg a bosszúállás. Annak ellenére így van, hogy sok esetben nem lehet tagadni a bosszú jogos voltát. Főleg a rosszindulatú, aljas, szándékosan okozott sérelmek esetében. Csakhogy igencsak bonyolult mind a vallásos, mind az erkölcsi gondolkodás, s főként a helyes cselekvés módjának megtalálása. Ahogy az istenhitről mondtuk: *Ki tudja, van-e Isten? De úgy kell élni, mintha lenne, különben elzúllik az ember.* Hasonló ellentmondás vonatkozik a bosszúra: *Lehet, hogy a bosszú szándéka, igénye igazságos. De tisztességes ember mégsem viszi véghez, mert belezúllik. Rá kell bízni a sorsra. A bosszú az enyém?* – mondja Isten, és nem véletlenül.

Bosszúállás szerelmi sérelmekért? Ősprimítív reakció, hiszen az embernek nem adatott meg, hogy érzelmeit akaratlagosan szabályozza. Nem határozhatja el, hogy ezen túl gyűlölni fogja azt, akit szeret, vonzónak találja majd, akitől megundorodott. Az érzelmi reakciókat csak észrevenni, konstatálni lehet. Egyedül a viselkedést lehet szándékosan változtatni.

Egyszer vitába bonyolódtam egy katolikus pappal: nem lélektani abszurditás-e Isten részéről érzelmeket követelni, parancsolni? *Tiszteld szüléidet!* Ez elhatározás kérdése? Vagy csak annyit jelent: Viselkedj úgy, mintha tisztelnéd őket! Vagy: *Szeresd ellenségedet!* Lehet ellenségem az, akit szeretek? Ez már Krisztus követelése. Az *Ószövetség* csak ennyit mond: *Ha a te ellenséged éhes, adj neki enni, ha szomjas, adj neki inni. Am a pap azt felelte: Egy átsuhanó gondolat, egy átsuhanó vágy vagy érzés valóban nem lehet bűn. Csak annyi, mint amikor egy madárraj átrepül a házad felett. De ha engeded, hogy beköltözzenek az ereszed alá, ott szaporodjanak, növekedjenek – ezért már te is felelős vagy.*

Így hát nem szabad az embernek a rossz vagy veszélyes indulatait táplálnia.

A bibliai József két nagy bukása során – először a féltékeny testvérek félig agyonverik, kútba lökik, majd eladják izmaelita kereskedőknek, másodszer a nagy kasztrált főúr, Petepré (Pótifár- a szerk.) felesége, Eni reménytelenül beleszeret, s végül börtönbe juttatja – eltöpreng saját sorsán, azon, hogy mit hibázott el. S arra a következtetésre jut, hogy az ő bűne mindkét esetben ugyanaz: *hagyta az érzelmeket elburjánózni az életében.* A testvérek esetében a gyűlöletet, Eni esetében a szerelmet.

Az elburjánzásnak itt fontos értelme van. Amikor valóban megnyílik az érzelmeik mélysége, akkor távolról sem tisztul meg tőlük az ember, mert *érzelmi-indulati örvények alakulnak ki, amelyek rettenetes erővel húzzák magukba.* Nincs olyan inga, amelyik csak egy irányban leng ki! Ha a sors nagy öröme hozott, elhozza a nagy szenvedéseket is. Persze lehet apró öröme és pirinyó bánatok között is élni... De érdemes?

Az öregek szerelme

Szóljunk hát erről is, mind a rend, mind a rendetlenség nevében. Öregkorban a szerelem mindig *tragikomikus*, nem is lehet más. Ám a tragikomédia nem kevesebb a tragédiánál, hanem több – és megrázóbb a lélek számára. Miért tragikus? Mert az öregség nem kimondottan a szerelem időszaka. Akkorra már talán csillapodik az extázis utáni vágy, az új erotikus élmények keresése, a kalandra való nyitottság. Talán el is fárad, elkényelmesedik az ember. Már nem vár semmi újat a nőktől vagy a férfiktől. Eddig rendben is lenne a dolog. Csakhogy – az elmondottakon túl – a fő kérdés az, hogy vajon *öregszik-e az ember lelke*? Vagy csak az agy erei meszesednek el? A lélek és a világ közötti testi-szervi közvetítő megy tönkre? S mögötte ott topog tehetetlenül és kétségbeesetten a lélek, amelyik nem tud megnyilvánulni? Némi reményt ad, hogy mind Thomas Mann-nál, mind Goethénél az agy erei épek maradtak.

S ha már itt tartunk: Thomas Mann nem merte megírni az öreg Goethe életének egyik epizódját. Goethe hetvennégy évesen, marienbadi fürdő- és ivókúráján beleszeretett a tizenhét éves Ulrike von Levetzovba. A lánynak imponált a világ írófejedelmének rajongása. Két éven keresztül találkoztak. Végül, amikor Ulrike tizenkilenc éves lett, mamája kiragadta ebből az – már a nagy korkülönbség miatt is – esztelen kalandból, s örökre eltűnt a már házasodni készülő vén Goethe életéből. Goethe életművében ez az öregkori szerelem *A szenvedély trilógiája* című utolsó verseskötetét ihlette (1827), s ebben található a híres költemény, a *Marienbadi elégia*. Ennyi talán kell az irodalomtörténeti háttérhez.

A Thomas Mannt ijesztő epizód története annyi, hogy Ulrike egy sétájuk alkalmával fogócs-kázni akart Goethével. A bornírt ötlet mámorában felszaladt egy meredek ösvényen, az öreg költő utána, és hasra esett. Thomas Mann szerint nem megírható, hogy a világ szellemi fejedelme a porban fetreng, míg a buta liba kacagva eltűnik a fák között.

A történet itt válik tragikomikussá. A fiatalon megőrződött lélek szerelmi szenvedélye, aminek már nem engedelmeskedik az öreg test... Egy másik elbeszélésben, *A megtévesztettben* az újra menstruálni kezdő idős nő szerelmi megújulásának tulajdonítja a vérzésben jelentkező rákot. Vagyis a történet tragikus, de hiányzik belőle a komikai elem. Ezt még az író vállalni tudja.

Amikor a Színművészetin tanítottam, kiadtam hallgatóimnak a Levetzov-témát, hogy próbáljanak belőle egy negyedórás forgatókönyvet írni. Az egyik diáklány azzal kezdte, hogy Goethe kocsin Marienbad felé tart, de nem veszi észre, hogy egy fekete pudli (a későbbi Mefisztó) poroszkál utána. Goethe nagyon szemérmes, szégyelli öreg testét, s ezért kora hajnalban megy le fürödni az akkor még néptelen tópartra. Meztelen, amikor lánykacagást hall. Goethe – mást nem tehetvén – behúzódik a nádasba. Onnét figyel, hogy a meztelenre vetkőzött lánycsapat bemegy a tóba. A szeme magasságában csupa lányfenék vonul el. S az egyik popsiba beleszeret. Így kezdődik az Ulrike iránti szenvedély.

Csakhogy az öreg test-fiatal lélek szerelme egy ifjú iránt lehet-e tartós? S ha nagyon is mulandó, akkor végül is szenvedést zúdit a vakmerőre, aki át meri lépni a múltó idő határait. Hiszen Buddha szenvedésemélete is a vágyott és szeretett dolgok mulandóságából fakad. Ezért a vágyaktól, a ragaszkodástól kellene megszabadulni azért, hogy az ember végül is méltósággal éljen és haljon meg.

Ámbár... Egy vén orvos fiatal tanítványa iránti szerelmét ezzel a mondattal vállalta aggódó barátai előtt: *Ez az egy kanál leves van még a tányéromban. Ezt még megeszem.* Segítsék meg a Halhatatlan Istenek azzal a tudással, hogy csak örök jelen van.

Egy nagypapa mondta nekem, aki hetvenkilenc éves korában újra megnősült: *Uram, ezzel a házassággal elrontottam az életem!*

Ki tudja, hogy van ez? Amikor a messzi jövőben bujkál a megvénülés, akkor még hetykék vagyunk. Hanem amikor már körülveszi az embert az öregség minden nyomorúsága, ki-fosztottsága, testének utálata, növekvő magánya, egyre inkább kívülkerülése az életen, kezdetben még észrevehetően romló memóriája, intelligenciája... Ki az, aki elküldené a fenébe Mefisztót? Hányan vannak? Hiszen csak újjászületést kínál *halál nélkül*. Fiatalsgot, szerelmet, alkotóképességet, egészséget – *tönkremenés nélkül*. Végtelennek tetsző éveket kínál *a pillanatok szorongása nélkül*.

S ki tudja, hátha a Sátán is csak játszik étellel és halállal, akárcsak Isten, akinek ő is a fia. *Lőn pedig egy napon, hogy eljövénék az Istennek fiai, hogy udvaroljanak az Úr előtt; és eljőve a Sátán is közöttök.* Jób könyvének elején olvashatjuk e sorokat. A két mindentudó fogad arra, amit tökéletesen lát: a jövőre, Jób kínjaira és dicsőségére, mindenre, ami már régen megírt a Sors Könyvében vagy az Akasha-krónikában... Csuda jó játék!

Megroggyant öreg! Reszkető aggastyán! Szeressél nyugodtan! Ne legyél szófogadó kisgyerek! Füttyülj Adyra! Mondj igent: *Kábítsanak el olcsó mandragórák*. Vállald, hogy az élet helyett nem jönnek, csak órák.

A vénülő test csendre intése

Ám ne legyünk álszentek. Az öregedés nem csak szociális és lelki probléma, hanem elsősorban testi. S e vonatkozásban is alapkérdés, hogy az öregedő ember milyen viszonyban van a saját testével? Szégyelli? Rejteni próbálja sorvadó izomzatát, vékonyodó végtagjait, kidagadó visszereit, lógó mellét, férfiaknál a kebelképződést, a kopaszodást, azt, hogy minden életfunkcióhoz kell valami segítő szerszám: a látáshoz szemüveg, a halláshoz hallókészülék, a járáshoz bot, a szexhez Viagra, az emésztéshez különböző cseppek, a lélegzéshez spray, a rágáshoz műfogsor, a műfogsorhoz ragasztó, az üldögéléshez aranyérkenőcs... Egy kedves ismerősöm mesélte, hogy amikor az ő papája este lefeküdt, alig maradt belőle valami. Lecsatolta műkezét, műlábát, kivette a fogsorát, a műszemét, letette a parókáját...

Hiszen az öregedés elleni reménytelen és legtöbbször nevetséges küzdelemre orvosi szakok és iparágak épülnek. A legjobb üzletek egyike. Kivéve azokat a kétségbeesett gögöseket, akik odavetik: Bámuld, ha akarod a nyomorúságomat!

*Hallgass rám, óh ifjúság. Volt egy öreg
görög egykor
Ki felemelte két kezét, mint a szobor s az
ifjúságát visszakövetelvén
Mondott aiszchyloszi átkot arra, aki tette,
hogy így meg kell az embernek öregedni.
Félig vakon állt a hegyen, csupa sugárzásba
merülve, – ősz haját verte a szél is
S pislá szeméből könnyei hulltak az Istenség
magasztos lába elé.
S mégis, szava dörgött, szavától megállt a
malom, megrendültek a dombok
S az ötéves kos is felemelte rá a fejét. Ámde
az Istenség*

*Nem nézett rá, nem felelt akkor az öregnek.
Sírt az Istenség. Mert mintha dobokat
vernének a fülébe, tompa dobot,
S erre felelne a hegyomlás, s a hegyomlásnak
felelne a tenger,
Oly nagyra nőtt meg előtte és oly szentté az
öregség ősi nyomora...
– írta Füst Milán.*

Ha szégyelled öreg testedet, van rá okod – szégyelld. De ne tagadd meg, ne undorodj önmagadtól! Ne hagyd, hogy öngyűlölet fejlődjön ki benned! Ne utáld a fiatalságot, mert elmúlt, és ne gyűlöld az öregséget, mert eljött! S ha megszólítanak egyszer az angyalok, megkérdezed, hogy kit keresnek, és a te nevedet mondják, feleld nyugodtan Jézus mintájára: *Én vagyok.*

De vannak más fontos teendőid is. Például nem lehetsz büdös! Vigyázz! Az öregember szaglása néha hamar elromlik. És a hallása is. Te nem érzed meg a büdösséget, de a melletted ülők igen. Egy kollégámnak egyszer hallásideg-sorvadása kezdődött. Azt tanácsoltam neki, hogy gyorsan képezze át magát EEG-szakorvosnak. Ott csak nézni kell a görbéket. Szót fogadott. De szeleit nyugodtan szabadon engedgette, mert nem hallotta a hangot. Ilyenkor elégedettség látszott az arcán: *Na, ez jól sikerült.*

Gyakran kell mosakodnod; különösen fontos, hogy a testhajlatokat gondozd, és valamilyen könnyű kölnit is használj! És a lehelleted! Fogmosás, öblítés minden étkezés után, szájvíz, a kivehető fogsor külön megtisztítása...

Ne hagyd, hogy gusztustalan szokásaid keletkezzenek, pl. fülpiszkálás, cuppogás, szájbán-orrban turkálás, a műfogsor csattogtatása, intim testrészek vakargatása, a lábfej rázogatója stb.!

Ne erőltess magad vállalhatatlan helyzetekbe! Feküdj le aludni, ha álmos vagy, a társaság irigykedve meg fogja érteni – ha nem, az ő bajuk! Ne vitatkozz mindenáron, életkorodból ne csinálj érvet vélt igazságod mellett!

Érkezéskor, búcsúzásnál gondolj arra is: nem mindenkinek kellemes egy öregember csókja, ölelése!

Talán a három legnehezebb emberi feladat: elviselhető kamasznak, elfogadható betegnek és kellemes öregembernek lenni.

Őrők, vigyázatok a strázsán!

Radnóti kérdése:

S halott-e már a perdülő szírom, ha hullni kezd, vagy akkor hal meg, hogyha földet ér?

Tényleg: halott már? Attól tartok, hogy most értünk el könyvem legfontosabb mondanivalójához.

Freud Zsigmond döntő jelentőségű elmélete és tapasztalata szerint az ember lelke két ősi ösztönerő – Erosz és Thanatosz – drámai küzdelmének a színtere. Az életösztön és a halálösztön. Az egyik az örök változás, megújulás, a kezdetek, az „új vizeken járok”, a „nem kellene a megálmodott álmok” vállalása felé tereli az embert. A másik az örökké tartó maradandóság, változatlanóság, a mozdulatlanóság, a soha el nem múló hagyomány igényének a kifejezője.

Kérdés: nem téved-e Freud? Valóban két *egyenlő erő* összecsapásáról lenne szó?

Néhány fejezettel korábban az ember rend utáni örök vágyáról írtam. Most pedig elérkeztünk az ember örök vágyához – a maradandóság után. A maradandóság pedig része a rendnek.

Fogalmazzunk keményen: az elmúlás, a halál a legnagyobb kozmikus botrány. Bárki felelős érte, a Természet, az Isten, az anyagba és az időleges formák létrehozásába szerelmesedett lélek, a Sátán vagy egy idegen kozmoszból betörő démon – e botrány az ő végzetes bűnük!

Az ember nem tudja elfogadni az elmúlást! Semmit sem tud kezdeni vele az iszonyodáson kívül. Számára magától értetődő, hogy ami létezik, az örökre létezik. Bármilyen létező megsemmisülése, eltűnése a világból abszurd; csakis gonosz varázslat következménye lehet. Ez vonatkozik saját létezésére, életére is. A mindiglétezés természetes a számára, a pusztulás természetellenes. A felvilágosodottak azt mondják: a halál szerves része az életnek. Számomra nem elfogadható. Olyan, mintha azt hirdetnék, hogy a kegyetlenség része a jóságnak, a hamisság része a becsületnek, a betegség része az egészségnek...

Persze ez is vallható, egy feltétellel: ha az Isten vagy bármely Kozmikus Méretű Intelligencia totális létét állítom, aki valóban mindenek létrehozója, tehát a gonoszságnak, a kegyetlenségnek és minden hasonló princípiumnak is. Mint erről már írtam, ezzel megfosztottam a „Jóistent” a rangjától. S a barátságos és demokratikus többistenhívő világképet az egyetlen Isten terroruralmává változtattam át. Amennyiben a sötétség és a világosság harcosait egyaránt Isten fiainak minősítem, akkor megmenekültem a szellemi szubsztanciák dualisztikus felfogásától. Pl. a perzsa bölcsélet két egyenlő erejű, világos és sötét örök erői (Ahura Mazda és Ahrimán) küzdelmének feltételezésétől, Isten és az Isten ellen lázadó Sátán összecsapásától, a bukott angyalok mítoszától.

Továbbá megmenekültem a biofizikusok feltételezésétől is: az állandó változásra és maradandóságra törekvés ellentmondásától, mint az élet alapvető sajátosságáról, ami ugyanaz, mint Freud Erosza és Thanatosza.

Talán még a Kabbala megoldását is el kell utasítanom, ami szerint Isten mindenütt jelen volt a világegyetemben, tehát nem volt hová teremtenie. Akkor következett be a *cimcumnak* nevezett részleges visszahúzódása önmagába.

Vagyis csak ott keletkezhetett anyag, ahonnan Isten eltávozott.

Szóval erről van szó: az ember szünni nem akaró vágyáról a halhatatlanságra, amit egyedül bír természetes igényként elfogadni önmagától. Ennek kielégítésére kitalálta az örök életet, az utolsó ítéletet, a lélek megmaradását a halál után, a feltámadást, az energia

megmaradásának elvét, az anyag megsemmisülését átalakulássá redukáló szemléletet vagy azt, hogy Isten örökre megőriz bennünket emlékezetében.

A halált természetellenes brutalitásként éli meg; valamiféle gonosz, ördögi rontásnak, amit Krisztus meg fog semmisíteni. Vagy talán nincs is, s a „kilobbanás” távolról sem megsemmisülés, hanem hazaérkezés a nirvánába, ahol csak az átkozott ego uralma ér véget, mint ahogy megszűnve megmarad bármelyik folyó, amelyik beleömlik a tengerbe.

Még a nagyon alapos Zolnay sem tudott máshová eljutni *A művészetek eredete. Pokoljárás* című nagy monográfiájában, mint József Attila egyetlen sorához: *Az a művész pörölt az elmúlással...* Ha én nem élhetek örökké, legalább maradjon nyoma annak, hogy itt jártam a világon.

Végül is miért volt szükség erre a nyöszörgő-dadogó fejtegetésre? Azért, hogy meggyőzhessem olvasó barátomat arról, hogy az ember eredeti és örök igénye a Thanatosz, az állandóság, a változatlanság, a személyes létezés el-pusztíthatatlansága. De miután az édenkerti engedetlenség miatt büntetésül megkapta a halált, megpróbált legalább Eroszban megkapaszkodni. Az Erosz mindig másodlagos és kompenzáló szerepű álmegoldás. De a végső cél mindmáig az örök élet visszaszerzése, az istenné válás vagy legalábbis egyesülés Istennel, visszatérés a kozmikus harmóniába, s a lángoló kardú őrzőkön túljutva elérkezni a Halhatatlanság Fájához.

Mindennek a fényében mit is kezdhethetnénk fiatalságunk, egészségünk, szerelmeink elmúlásával, a végső kiszakadással minden földi kapcsolatból? S a számtalan „kis halállal”, ami utunkat szegélyezi? A kereszténység legalább a siralom völgyének nevezi azt a tájat, ahol életünk útja kanyarog.

Egyébként itt érhető tetten Freud verbális turpissága. Az örök életre, létezésre, maradandóságra való vágyat *halálösztönnek*, a folytonos újraalakulás, változás, elmúlás igényét pedig *életösztönnek* nevezi!

Én úgy vélem, hogy az *örökké létezés vágya és természetesnek érzése* a legfontosabb bizonyíték az *ember transzcendens származása* mellett; angyali vagy isteni vágy: arra emlékeztet, hogy nem a Föld, hanem az Ég fia. De bizonyít-e ez valamit is? Nem csak a halandó ember irigységét a halhatatlan égiek iránt?

Feleljünk Radnótinak? Igen, egy kapcsolatból olyan súlytalanul kellene leválni, mint ahogy a levelét engedi el a fa, vagyis csak akkor, ha ez már érzelmileg lehetséges. Akkor kezdjen hullani a szírom, ha már bennünk is meghalt a virág.

Am akárhogy is van, minden kapcsolat érték, s ameddig lehet, megőrzendő ebben a rideg és egyre ridegebbé váló világban. Minden emberi viszony megszűnését, ellenségessé válását megilleti a halálnak kijáró gyász, elkeseredés és megborzongás a végső egyedülmaradás hideg lehelletétől, ami megérinti az embert.

*Megszülettünk hirtelen
egyikünk se kérte.
Kérve kérünk szép jelen,
meg ne büntess érte.*

(Devecseri)

Örömkeresés külön utakon

Létezhet ilyen? Egy szerelemben? Egy házasságban? Egy tartós kapcsolatban? Felelj, hogy a csuda vigye el a latolgotásodat! Egy angyal nem írta be a szívedbe, hogy AZ EMBER NEM TULAJDON!? Azért, mert számodra megmaradt az ember mint pénzügyi vagy politikai tulajdon. A lelke mint a vallás és a hit tulajdona. A tehetsége s minden képessége mint a munkáltató tulajdona. A teste mint a hadsereg tulajdona, és képessége az öröme mint mindenkorai társának tulajdona... Egyszóval: megmaradt az egész rothadt rabszolgarendszer, a diktatúrában jelszavakkal és mítoszokkal eltakarva, a terrorban nyíltan, és a globalizált társadalomban kedvesen és törődést mímelve.

Így vagy úgy, mindegy. A lényeg az, hogy a rabszolga-társadalom ma is virágzik. S a rabszolgaság legmegalázóbb módja az érzelmi bilincsek hordása, s ezen belül a *féltékenység*. Mit értünk rajta? Az alapézés nyilvánvalóan a teljes birtoklás vágya (kiterjedhet tárgyra, szellemi értékre, emberre stb.), mindenfajta megosztás elutasítása. Szűkített értelemben elsősorban a szerelmi kapcsolatokra vonatkoztatható. A magyar nyelvben korán megjelenik pl. a bibliafordításokban: „Féltékeny Isten”. Ezt az értelmezést sokan támadják, és helyette a „féltőn szerető” kifejezést ajánlják annak jeléül, hogy a birtoklási vágy szereteten alapul. Az istenfélelem az istenszeretetből bontakozik ki. Emberi kapcsolatokban is mindig a szeretet, valaminek a fontossága előzi meg a sokszor agresszív formában jelentkező féltékenységet. Másképpen: érzelmileg *kettősen motivált* kapcsolatról van szó, amelyben együttesen van jelen a szeretet és a félelem. Konkrét tartalmát tekintve a szeretet annak a megélése, hogy valami igencsak fontos az ember lelki egyensúlya, kielégülése, önértékelése, biztonsága szempontjából. A félelem pedig abból a felismerésből fakad, hogy a fontos kapcsolat nem abszolút, hanem bizonyos feltételek betartásához kötött, tehát adott esetben elveszíthető.

Egyszer nagyon elszégyelltem magam. Nagyon féltékeny lettem a barátnőmre, s elpanaszoltam szenvedéseimet Pető főorvosnak, atyai barátomnak. Sokáig nézett rám: *Te, ez a nő ötven év múlva halott. S te ezt a kis örömet is irigyled tőle?*

Szóval: a féltékenység. A birtoklás. Hiszen már a *Biblia* olvasásakor fel lehetne figyelni arra, hogy Isten hatalmat adott az embernek minden élőlény felett, kivéve magát az embert. Az ember Istené, s minden emberre irányuló hatalmi törekvés istenkáromlás, sántáni támadás a kétségbeesés miatt, hogy az ember, az ördög vagy bármilyen kósa lény nem tud teremteni. Csak csábíthat, rabolhat magának Isten kreatúrái közül – persze azt, aki hagyja magát.

Am ha mélyebbre megyünk, feltűnik a féltékeny ember szorongása: más férfi vagy más nő jobb, értékesebb nálam, több örömet tud adni, mint én. Vagyis minden összehasonlítás a kárára üt ki a kisebbségi érzése miatt. És ez a lényeg. *A féltékenység önértékelési zavart bizonyít*, de semmi esetre sem szeretetet vagy szerelmet. Már kisgyerekkorban is feltűnik az anyjába görcsösen kapaszkodó, rémült gyerek. S ez nem a szeretet jele, hanem a bizonytalanságé, a félelem a fontos személy elvesztésétől. S ugyanígy felnőttkorban: ha valaki nem bírja elviselni, hogy férje pl. sörözni, kártyázni vagy meccsre jár a barátaival vagy azt, hogy a felesége leül egy kávéra a barátnőjével – ámbár mindig erre szokás hivatkozni, mindennek semmi köze nincs a szeretethez (görcsös birtokolni akarás, rablánc tartás).

Egyszer egy nagyon okos nő jegyezte meg némileg durván – ez belefért a barátságukba – jó barátjának, aki meghatva mesélte, hogy barátnője, akivel szakítani készült, milyen

kétségbeesésbe zuhant, öngyilkossági gondolatokat forgat a fejében: *Mondd, ez nem a bolha réműlete, amikor észreveszi, hogy ki akar menni alóla a kutya?*

Beszéljünk hát a szeretetről is. Mára nyelvünk legekoptatottabb, semmit sem jelentő szavává vált. Politikai és egyházi szlogen – minden belefér: az ellenfelek gyűlölete, haláluk kívánása, gyalázása, belefér a máshitűek pogánnyá nyilvánítása, lenézése, kirekesztése a nemzeti közösségből, adott helyzetben egészen az inkvizícióig, a lágerek gyilkossági örületének néma szemlélete, Kun páter vezényszava a Duna-parton: *Krisztus nevében: tűz!* Utóbb a meg nem történtté tevés infantilis mágiája mindennel szemben, ami a holocaustra vonatkozik. Mindez része lehet a szeretet nemes érzésének.

A szeretet két ember között azt jelenti, hogy a másik öröme, jó érzései – hogy ne mondjam: boldogsága – fontosabb, mint az enyém. A szeretet lemondást jelent az önző, egocentrikus életvitelről. A szeretet szívesen vállalt áldozatokkal jár utólagos számlabenyújtások, megbánások nélkül. A szeretet – ha már megszűnt is – visszarágyog a múltból, mint az élet legfontosabb ajándéka. Még egyszerűbben: a szeretet annak öröme, hogy a másik a világon van. A szeretet képessége valahogy jobba teszi az embert, hétköznapi léte fölé emeli, és kizárja, hogy eldurvuljon, elsárkányosodjon, cinikus vagy gúnyos legyen a partnere gondjaival, félelmeivel, fájdalmaival szemben.

A szeretet szolidaritással jár. A szerető ember nem röhögheti ki a partnerét, kerüljön az bármilyen komikus helyzetbe. A szerető ember nem barátkozhat azokkal, akik a partnerével nem hajlandók barátkozni vagy netán ellenségei. Az egymást szerető embereknek vétőjoguk is van: *ezt ne csináld, nagyon fáj nekem!* S a vétőjoggal csak nagyon ritkán, érzelmileg nagyon fontos ügyekben szabad élni, de akkor respektálni kell ezt a vétőjogot.

Ismerve szeretsz vagy rajongással?

A feltámadott Jézus Tabgában – egy kisvárosban a Genezáret-tó mellett – találkozik tanítványaival. Akkor alakul ki egy furcsa beszélgetése Péterrel.

– *Simon, Jónának fia: jobban szeretsz-e engem ezeknél?*

– *Igen, Uram: te tudod, hogy szeretlek téged.*

– *Legeltesd a bárányaimat.*

Mondta neki másodszor is:

– *Simon, Jónának fia, szeretsz-e engem?*

– *Igen, Uram, te tudod, hogy én szeretlek téged.*

– *Őrizd a juhaimat.*

Monda neki harmadszor is:

– *Simon, Jónának fia, szeretsz-e engem?*

Megszomorodott Péter, hogy harmadszor is megkérdezte.

– *Uram, te mindent tudsz. Te tudod, hogy szeretlek téged.*

Hogy is van ez? Miért kérdezi háromszor? Tudni kell, hogy az eredeti szöveg nem maradt fenn, csak az ún. Septuaginta, a hetvenek fordítása. De a héberben és az arameusban éppúgy, mint a görögben, több szó is van a szeretetre. (Nálunk csak egy: szeretjük a mamát, szeretjük a húslevest és szeretjük a popzenét is stb.) A görögben van egy fogalom, a rajongással szeretés (fileo) és egy másik, az ismerve szeretés (agapeo).

A beszélgetés ez:

Jézus: *Ismerve szeretsz engem?*

Péter: *Rajongva szeretlek.*

Jézus: *Ismerve szeretsz engem?*

Péter: *Rajongva szeretlek.*

S Jézus látja, hogy hiába kérdezi az ismerve-szeretésről. Tudod, hogy ki vagyok? Péter akkor még csak rajongani tud. Jézus alkalmazkodik hozzá, Péter ezért szomorodik el.

Jézus: *Rajongva szeretsz engem?*

Péter: *Uram, te mindent tudsz. Tudod, hogy én rajongva szeretlek.*

Ez a fontos kérdés felmerül Tamás evangéliumában is, amit 1946-ban találtak meg a Dag Hammadi ásatásokon. Tamás volt a legnagyobb rajongója Jézusnak. De Jézus egyszer félrehívta, és azt mondta neki:

– *Nem lehetsz az apostolom, Tamás, mert ittál az én forrásomból és megrészegetél tőle.*

S ekkor vált Tamás gyanakvóvá, bizalmatlanná – akkor hitetlennek nevezték –, aki ragaszkodott ahhoz, hogy ujjával megérintse Krisztus sebeit.

Avagy ugyanennek a kérdésnek egy indiai szerelmi változata:

A maharadzsza, aki sok nőben csalódott, megkérdezi a legigazibb szerelmét

– *Szeretsz?*

– *Látlak!* – feleli a lány.

Írtam már arról, hogy a szerelemben összekerültek sokszor mennyire nem ismerik egymás valódi természetét. A legnagyobb képzet mutatják magukról vagy saját fantáziáikba szeretnek bele.

Azonban van ennek a kérdésnek súlyosabb problémája is. Szívesen kikerülném, de az embermegismerés lehetősége témánk szempontjából annyira fontos, hogy meg kell gyötörnöm az olvasót némi filozófiával abban a reményben, hogy *átlapozza ezeket az oldalakat*, nehogy elvegye a kedvét a továbbiaktól. Annyit azonban tudnia kell, hogy az emberismeret nem lehetetlen, csak nagyon fáradtságos, és nagyon sok türelmet és elfogadást követel.

Hadd bújjak *Ortega y Gasset*, a híres spanyol filozófus háta mögé. Az ember megismeréséről szóló fejtegetését azzal kezdi, hogy a természettudományos gondolkodás számára a *dolgok vannak*, vagyis nem csak léteznek, hanem rögzített és adott szerkezetük, fölépítésük van. Ezt nevezzük a dolgok *természetének*. A tudomány a dolgok természetét igyekszik feltárni. S amikor észreveszi, hogy az embernek a testi szervezetén kívül – amivel a fizika és a biológia foglalkozik – lelki mechanizmusa is van, ennek vizsgálatával a pszichológiát bízta meg. Ám ezen a téren a természettudományos gondolkodáshoz és módszerekhez ragaszkodó pszichológia csúfos kudarcot vallott. Nem tudott semmit sem mondani az ember természetéről. Lassan világossá vált, hogy *az ember nem dolog, vagyis nincs is természete!*

Ez eredményezte, hogy éppen az ember megismerése érdekében kialakultak a *szellemtudományok* és a *művelődéstudományok*. Már Descartes felismerte e próbálkozások szükségszerű kudarcát, amely abból fakadt, hogy megmaradtak a természettudományos gondolkodásnál, csak átkeresztelték a fogalmakat. Ennek érdekében szembeállította a *gondolkodó dolgot* (res cogitans) a *térben kiterjedt dolgokkal* (res extensa). S ennek a kettőnek az együttes létezése – lényegük eltérése miatt – nem elképzelhető. Vagy – vagy! Ortega y Gasset megfogalmazásában: „*Az olyan létező, amelyik abban áll, hogy gondolkodik, ugyanolyan értelemben létezhet-e, ahogyan egy olyan létező, amely abban áll, hogy térbeli?*” Ugyanis a dolgok természete azt a szabályt vagy szabályrendszert jelenti, amely szerint a jelenségek viselkednek. Ezt nevezzük törvénynek. A törvény pedig változatlanúságot, állandóságot, meghatározottságot, mindig létező jelenvalóságot jelent. Viszont a világ állandóan változik körülöttünk. A problémát Kant oldotta meg, kimutatva, hogy a gondolat saját fogalmi változásait, szempontváltásait vetíti rá a valóságra. Most már felmerülhet a kérdés: vajon a valóság logikus-e vagy csak a gondolkodás logikus?

S a nyomaték kedvéért megint idézem Ortega megfogalmazását: *„A pszichológia az ember természetét kereste. És nyilvánvaló, hogy nem találta. Mert az embernek nincs természete. Az ember nem a teste, mert az dolog. Nem is a lelke, a pszichéje, a tudata, mert ezek is dolgok. Az ember egyáltalán nem dolog, hanem dráma. Egy szintiszta és egyetemes esemény az élete, amelyben az ember maga sem más, mint esemény”*.

Ortega központi gondolata továbbá, hogy amikor az ember létezni kezd, tennie kell valamit, hogy meg ne szűnjön létezni. Vagyis az életről nem lehet elmondani, hogy már megvan, hanem az embernek meg kell alkotni a saját életét. Különböző lehetőségek nyílnak előtte, s attól függően, hogy melyiket választja, lesz ilyen vagy olyan. Vagyis ebben az értelemben ő is önmagának oka (causa sui), akár az Isten. Vagyis ki kell találnunk önmagunkat önmagunk számára. Meg kell határoznunk, amivé válni akarunk. Szabad vagyok tehát, de kényszerből vagyok szabad, tevékenykednem kell anélkül, hogy már előzőleg valaki lettem volna. Akkor vagyunk szabadok, ha nincs bennünk lényegi azonosság, nem tartozunk semmilyen meghatározott léthez, képesek vagyunk rá, hogy ne azok legyünk, akik voltunk, de arra képtelenek vagyunk, hogy behelyezkedjünk valamely meghatározott létbe. *A szabad létezőben csakis a lényegi bizonytalanság a biztos és meghatározott.*

Íme egy határozott anti-karma tan, tagadása Istennek, az isteni akaratnak.

Ilyen az élet kezdete. De később már egyéb determinánsok is belépnek, pl. milyenek, kik voltunk a jelen pontig. Mert az, amik már voltunk, negatívan hat arra, amik lehetünk. Az elmúlt pillanatok soha nem térnek teljesen vissza. Ezért nem lehet azt mondani, hogy *„az ember van”*, csak azt, *„hogy éppen válik valamivé”*. Az ember az, ami megtörtént vele, s amit megcselekedett. Természete tehát nincs, csak története. S a története – ő maga. Nem akarok profán lenni, de Istennek vagy Krisztusnak sincs története, csak amíg a mikrokozmosz, a tér és idő világában tartózkodik. Előtte és utána: néma csend...

Ortega y Gasset emberszemlélete szintén valódi egzisztencializmust képvisel: az embernek előbb van létezése, mint ideája. Ez a *„mivé formálom magam az adott körülmények között?”* az alapja az ember szabadságának, a változtatás lehetőségének (egzisztencialista pszichoanalízis), de ugyanakkor kiszámíthatatlanságának, megismerhetetlenségének is.

Most már valószínűleg torkig laktunk filozófiával. Ugorjunk!

Győzelem és vereség a veszekedésben

A győzelemhez vezető legfontosabb kilenc szabály:

1. A veszekedést mindig a másik kezdte! Azzal, amit mondott, azzal, ahogy mondta. Azzal, hogy közben mire gondolt. Azzal, hogy milyen pofát vágott. Azzal, hogy ült, állt vagy feküdt. Azzal, hogy vakarózott vagy zsebre dugta a kezét, netán a ruháját igazgatta. Azzal, hogy hova nézett: a másikra, a plafonra, az ablakra vagy az ajtóra, a tükörbe, az órájára vagy rád. Nézett-e egyáltalán vagy behunyta a szemét. És ha nézett, látott-e?

2. Soha ne színlelj nyugalmat, mert ezzel halálra bőszíted a partneredet! Ne mondj nyugtató szavakat, mondatokat sem, mert ezzel végletesen felfokozod a dühét!

3.Soha ne te hagyd abba, ne vonulj el sértődötten; ha elvonultál, gyere vissza, és folytasd!

4.Hangsúlyozd, hogy partnered szemmel láthatóan nem érti, amit mondtál! Sohasem értette.

5.Mindig legyen tartalékban egy „bezzeged”; ha nincs, találj ki egyet!

6.Sorold fel, mi mindent köszönhet neked, mennyi mindenről mondtál le a kedvéért!

7.Idézz fel emlékeket – lehetnek kitaláltak is –, amikor csődöt mondott a veled való szolidaritása! Feltétlenül legyen benne férfi vagy női rivális.

8.Ha a szükség úgy hozza, legyél rosszul, kerülj az összeesés szélére a fáradtságtól! Emlékeztess a másikat, hogy mennyi megrázkódtatást éltél át az elmúlt napokban vagy egész életedben!

9.Mindig mondj zárszót! (Pl. „Most végre tudod a véleményemet. „Eddig még senki sem beszélt veled őszintén?” „Gondolkozz el, hogy jutottunk ide!” stb.)

Tulajdonképpen nem baj az időnkénti veszekedés. Mindenkinek szüksége van *agressziós tárgyra*, akire/amire rávihetők feszültségei. Ez általában a hozzá legközelebb álló ember (házastárs, gyerek, szülő), akivel érzelmileg biztonságban érzi magát. De arra vigyázni kell, hogy az agresszivitás ne váljon *hatalmi igényé*. Az ingának mindkét irányban ki kell lengenie: a düh mellett lennie kell mosolynak, közös nevetésnek is. Fontos, hogy ne aludjatok el, ne váljatok szét, ne utazzatok el haragban. Sőt, azt is tudni kell, hogy mi vehető komolyan. Haragjában gyakran olyanokat mond az ember, amit maga sem hisz, utólag csak megbánni tudja. El kell fogadni a megbánásokat. Sőt, egy idő után el kell felejtetni a sérelmeket. Nem szabad őket naponta újra meg újra bemagolni.

Vagyis nagyvonalúságot ajánlok. A kicsinyesség igazi kígyóméreg.

Ha egy veszekedésben győzni akarsz, időlegesen, néha véglegesen le kell mondanod arról, hogy jó ember legyél! Az elfogult gonoszszágnak élesebb szeme van, mint a tisztességes objektívitásnak. S főleg: ha *hidegen tudsz célozni*, szavaid pontosabban fognak találni, mintha őrzöngve üvöltözöl. Az őrzöngő, önuralmát elvesztett ember rövid idő alatt nevetségessé válik. A kézben nem tartott indulat út a vereséghez.

Beszéljünk őszintén. Konfliktusok esetén mindig az agresszívabb, gátlástalanabb fél nyer! Mert elsőnek és gyorsabban, meglepetésszerűen lép akcióba, s nem hátráltatják erkölcsi vagy izlésbeli megfontolások. Így van ez a politikában, a háborúban és a magánéletben is. A tisztesség, a tapintat mindig hátrányban van az erőszakkal, a kíméletlenséggel szemben. Ezt az árat kell megfizetni a jó erkölcsi közérzet érdekében. Attól tartok, hogy megéri.

A kérdés most már csak az, hogy lehet-e tartósan együtt élni egy kíméletlen és erőszakos emberrel? Úgy vélem: nem! Az ilyen karakterű embert már csak szolgálni lehet. S ha ráadásul még szereti is egymást a pár, akkor a kapcsolat tragikussá, bár elszakíthatatlanná válhat. A fellobbanó haragokat kedvesség, összeborulás váltja fel. Ezt nevezi a pszichológia „időszakos megerősítésnek”. Ennél erősebb kötés két ember között nemigen van. A sorsszerű találkozásból végzet lesz.

A dührohamra különben is vigyázni kell. Egy hirtelen felindulás, felbosszankodás nem veszélyes. Az ember kiadja a mérget, és kész. De ha valaki heteken, hónapokon, esetleg éveken át némán gyűjti haragjait, akkor már aggasztó egy indulatkitörés. Mert *örvényjellege*

lesz. Nem lehet abbahagyni, egyre mélyebben von be a dühöngésbe. S ha ebben a periódusban a partner még rátesz egy lapáttal, akkor a helyzet veszélyessé is válhat.

Mindezzel együtt a modern lélekben az ellentmondás a következő: a mai kultúra egyre markánsabban képviseli a férfi-női egyenjogúságot (nem egyformaságot!), ezért az együttélés során is erősödő igény a *szimmetrikus kapcsolat*. Katona József erről így ír a *Bánk bánban*, amikor Ottó hiába esik térdre Melinda előtt:

*...kézbe kéz és szembe szem, – minálunk
így szokta a szerelmes: aki itt
letérdel, az vagy imádkozik, vagy amit!*

Csakhogy hiába fogalmazódik meg az igény, az együttélés során mégis nehezen túrhető a legtöbb férfi (néha nő) részéről. Visszatér a XIX. század konzervatív modellje.

Mégis: férfi és nő kapcsolatának legmélyebb értelme: szövetség a világ ellen! S ne öld meg egyetlen szövetségesedet! Akármilyen hiú vagy, vállald el érte a vereséget is, a szolgálatot, a lemondást. Legyél a Szent Ferenc-i értelemben a leggazdagabb balek, akit százszor is ki lehet fosztani, mert még mindig van miből.

*De mind megöljük kedvesünk,
Bárhogy csúrd és csavard,
Egyik villámló szemmel öl,
Más lágyan nyújtva kart,
A gyáva fegyvere a csók,
A bátoré a kard!*

(O. Wilde:
A readingi fegyház balladája,
fordította Kosztolányi Dezső)

Ne hagyd még abba!

(Jól is lehet haragudni)

Hogyan? Ezt a suta választ tudom mondani: nem teljesen és nem véglegesen. Hadd hivatkozzam egy ősi példára: Jákob tizenkét fia közül az első hármát megátkozta! (Rubent paráznaságáért, Lévit és Simont vérszomjukért. Júda – a negyedik fiú – kapta a fő áldást.) Kérdés, hogy ebben a szigorúan apajogú társadalomban hogy lehetett az atyai átok alatt élni? Úgy, hogy az átkot megelőzően Jákob mind a tizenkét fiát megáldotta. Vagyis ők hárman az áldás alatt voltak átkozottak. Ez a szeretet és a harag összjátékának titka. A nevelésben is. Egy gyerek minden agresszivitást elvisel, ha biztos abban, hogy ez a szereteten, az ő vállalásán belül történik. A legenyhébb retorziót, barátságtalanságot sem viseli el, ha úgy érzi, kirekesztetté vált a szeretetből. S férfi és nő ugyanígy van egymással.

Továbbá tudni kell egymásról, hogy hol vannak az érzelmileg allergiás pontok. Felnőttnél, gyereknél ugyanígy van.

Ültem egyszer egy gyereketthon igazgatójának az irodájában. Az igazgató írt valamit. Egy-szer csak bekopogott egy gyerek:

– *Igazgató bácsi, a foci kellene.*

Az igazgató fel sem nézett.

– *Nincs itt. Mehetsz.*

El is ment. Napok múlva a rendőrség hozta vissza.

Beszélgettünk. Házasságon kívül szülte a mamája, még leányfejjel. Aztán anyja férjhez ment, megszülettek a testvérek. A nevelőpapa nem tudott a fiúval mit kezdeni. Nem akart rossz mostoha lenni, de szeretni sem bírta. Leginkább nem vett róla tudomást, levegőnek nézte. Erről volt szó.

Ha az igazgató átugrik az íróasztalán, és agyba-főbe veri, valószínűleg azt mondta volna a többieknek: *Hú, de fölhúztam a dirit azzal a rohadt focival, akkora füleseket szózott rám...* De azt nem viselte el, ha rá sem néztek...

Hát erre kell vigyázni! Ennyire kell ismerni egymást! Férfiak legtöbbször az erejükre, a karrierjükre, a szexualitásukra, az okosságukra és a tájékozottságukra kényesek.

Amikor albérletben éldegéltem, a főbérő, Lenke néni – nagyon kövér, nagyon kedves asszony – már jóval nyolcvan felett járt, mégis tartott barátot, Tóni bácsit, aki még hetvennyolc sem volt. A szobám szekrénnel volt elkerítve az övékétől, mert az a főbérő hiedelem, hogy a szekrény fogja a hangot. De sem a hangot nem fogja vissza, sem a poloskákat. Így hát hallgattam, amikor vacsora után Tóni bácsi, jól felkészülten, előadásokat tartott Lenke néninek. Néha az atommag szerkezetéről, néha az üstökösökről, néha Pápua Új-Guinea gazdasági helyzetéről. Egy alkalommal a konyhában összefutottunk Lenke nénivel.

– *Milyen szép dolog, hogy Lenke nénit ennyire érdekli a tudomány!* – mondtam hízelegve.

Lenke néni rám bámult.

– *Mi érdekel engem, fiam?*

– *Hát a tudomány. Ne tessék haragudni, de áthallatszik Tóni bácsi előadása.*

– *És te mit gondolsz, mi jár akkor neked az eszemben? Hát az, hogy másnap a piacon zöldborsót vegyek-e vagy karfiolt.*

– *Az Isten szerelmére, akkor miért hagyja beszélni Tóni bácsit?*

– *Kell az fiam, a férfinak, hogy tanítsa a nőt!*

Erről soha nem szabad elfeledkezni! Mint ahogy arról sem, hogy a nők mindhalálig szépek és kívánatosak szeretnének maradni, tehát rendszeresen jár nekik az elismerés: *Ma milyen csinos vagy, szivem. Es milyen jól áll neked ez a kosztüm. Nem is beszélve arról, hogy ilyen borjúsültet senki sem tud csinálni.*

S ami a legfőbb: társaságukban más nőt dicsérni a legszigorúbban tilos! Végzetes műhiba. S ha provokatíve ő dicsér egy nőneműt, legfeljebb legyinteni szabad. Ezekkel az apró gallyakkal lehet, ámbár pislákolva, ébren tartani az összetartozás tüzét.

És nagyon fontos: időnként ki kell mondani: *Ne haragudj. Hülye voltam.* És legalább egy simogatás is jár hozzá.

A néma harag

Ez a „nem szólunk egymáshoz” nagy műgonddal kimunkált családi pokla. Mi van a mélyén? Talán a kispolgár úrhatnásága és butasága. Úrhatnáság, mert úgy viselkedik, mint egy király, büntetésből a kegyvesztettel, másrészt mert egy családban úgymint el kell hangzania az együttéléshez szükséges néhány mondatnak. Ismertem házaspárt, akik bosszúból hallgattak, kivéve amikor a pénzügyeket beszéltek meg, és éjjel az ágyban,

szeretkezés közben. Érdekes, ez a „nem szólok hozzá” megmaradt a kispolgárrá betonozódott értelmiségek fegyverének.

A néma harag másik variációja a „magában dörmögés”, persze olyan halk vagy suttyogó hangerővel, hogy a másik is hallja. Továbbá lehet érintkezni a gyereken keresztül: „mondd meg apádnak (anyádnak)”, akkor is, ha a szobában tartózkodik. Általában üzenetközvetítőként bármely rokon vagy barát használható, s csak ha nagy baj van, akkor ügyvéd.

A néma harag talán enyhíthetőbb, talán bántóbb formája a gúnyolódás, a másik nevetségessé tétele. Ennek egyik módja a *visszhang*. Pl. *Milyen hülye vagy! – Akárcsak te. Tönkretetted az életemet! – Te az enyémet.* A gúny legtöbbször már több mint pillanatnyi indulat. A tartós megbántás akarása húzódik mögötte. S a hozzátartozó tudja legjobban, hogy mi a másik legérzékenyebb pontja. Mi az, ami sokáig fáj. És ez baj, mert elkezd felgyülni bántás a bántásra, a kapcsolat sötétetni kezd.

Sokaknál ekkor veszi kezdetét a *levelezés*. A „beszéljük meg a dolgainkat” ugyanis a legeslegtöbbször kudarcra végződik. A nagy beszélgetések egy része vádaskodásba, veszekedésbe csap át. A szó könnyen maga után vonja az indulatot. „*Nem ezt mondtam!*”, „*Félreértettél.*”

„*Mindig ide jutunk, ha valamit tisztázni szeretnénk.*” Hát akkor szép nyugodtan írjuk le, hogy mit kifogásolunk egymásban, min szeretnénk változtatni. Körmölnek, cserélnek, megsértődnek. „*Fantasztikus, hogy te milyen igazságtalan vagy.*” „*Engem így még senki sem értett félre.*” „*Döbbenetes, hogy mennyire nem ismeresz engem.*”

Következik a jó és rossz tulajdonságok jegyzéke. Majd a vita. S a még maradandóbb összeveszés. Néha, ha felülkerekedik a pillanatnyi jóindulat, megállapodás születik: min fogunk változtatni. Körülbelül annyit ér, mint a nagyhatalmak jegyzékváltása. Ha két ember már nem tud megbeszélni fontos dolgokat, akkor az írásbeliség sem segít.

Sor kerül a panaszkodásra, a másokkal való megbeszélésre. Barátok, ismerősök, párterápia, legvégül az ügyvéd. Ekkor már gátlás nélkül kiszolgáltatják egymást, s a bántások kiegészülnek a szolidaritás megsértésével.

Párterápia? Talán az utolsó szakmai próbálkozás egy megingott kapcsolat vagy házasság rendbe hozására. A terápiás helyzetet mindkettőjüknek vállalnia kell, kockáztatva azt, hogy nincsen garancia a kapcsolat harmonikus folytatására. Lehet, hogy szétválás lesz a vége, de legalább nem gyűlölettől lángoló, hanem békés elvonulás, belátva mindkét fél felelősségét mindazért, ami történt közöttük. Ez különösen a gyerekek szempontjából fontos, akiket nem szabad feláldozni a felnőttek indulatainak, belátva, hogy az apa mindig apa, az anya mindig anya marad. Nem szabad, hogy a gyerek bármelyik szülő bosszújának eszközévé váljon, és a szülők rivalizáljanak a gyerek szeretetért. Ez lelkiileg súlyosan károsító, sokáig tartó ártalmat okoz. Akkora hatalmat tesz a gyerek vállaira, amitől a még éretlen ember nagy valószínűséggel összeroskad.

A finoman és durván cizellált családi pokol

Varázsének

Jaj!

Megjöttek a szelek

És elhozták a bajokat.

Jaj!

*Elzúgtak a szelek,
És itt hagyták a bajokat.
Jaj!
A bajokat vércsék és sólymok szállják körül.
Ne nyilazd le őket,
Mert sasokká és keselyűkké változnak.
Jaj!
Jöjjetek vissza szelek!
A vad madarak változzanak
Fekete bogarakká.
Fúrják magukat a fekete földbe.
A föld selymes zöld füvet teremjen újra.
Ahová fejedet lehajtva meghallhatod
A Föld szívverését.
(Valahonnét Afrikából)*

Váljunk vagy ne váljunk? Ez itt a kérdés! Visszajöhetnek-e még a szelek, hogy magukkal vigyék a bajokat? Meghallhatjuk-e még a Föld szívverését?

Ki tudja? Mindenesetre az tapasztalható, hogy a durva, esetleg trágár családi pokol jobban feldolgozható, mint a finoman cizellált. Mindegy, mi az oka – karakter, alkohol, kudarcok keserősége –, a helyzet egyértelműbb, kiszámíthatóbb, ezért mind a feleség, mind a gyerek jobban tud hozzá alkalmazkodni. Emellett behatárolhatóbb, előreláthatóbb ideig tartó periódus, ami nem zárja ki az utólagos össze-borulást. Egy átlagos alkoholista „gém” (játzma – a szerk.) forgatókönyve az alábbiak szerint alakul:

1.A véresszájú tigris. Apuka részegen érkezik haza. Először is káromkodik, majd az asztalra hány, késsel kergeti körbe a lakásban a feleségét és a gyereket, akik a szomszédba menekülnek.

2.A részvéttel teli feleség. Papa végül is romokban hever. A család visszalopakodik.

Mama: Szegénykém, látod, megint milyen állapotban vagy? Remélem, nem ittrad el a gyerek uzsonnapénzét? Fáj a fejed, mi? Na főzök egy jó erős kávét.

3.A vezeklő: Sötét gazember vagyok, szívem. Nem érdemellek meg téged. Egy ilyen angyalt. Holnap veszünk a gyereknek cipőt, neked meg egy szép harisnyanadrágot.

*4.A megbocsátó angyal: Jaj, de nehéz veled, szívem. Idebújok melléd. **Összeölelkeznek.***

5.Új élet hajnalán: Hányra jössz haza? Rögtön munka után? Nagyon jó, akkor elmehetünk vásárolni.

6.A véresszájú tigris feltámadása. Stb.

Istenem, hány ilyen remek férj ad lehetőséget ennyi szerep eljátszására! Nem csoda, ha a válás után néhány évvel a nő megint alkoholistához megy feleségül.

A finoman cizellált családi pokol indulatai rejtettebbek, látszólag szocializáltabbak, a hántások alattomosak, főként érzelmi jellegűek, és csak időnként jelentkeznek. Idegenek, barátok előtt sohasem – vigyáznak a látszatra. Már említettem, hogy ezt nevezik a pszichológusok „időszakos megerősítésnek”, ami újra meg újra feltámadó reményét kelti a megváltozásnak. Hiszen tud ő jó ember is lenni! A szexualitást utáló nők régi módszere a „majdnem”-szerep kiosztása férfitra: „*Látod, most majdnem elélveztem. Már csak egy nagyon kicsi hiányzott. Meglátod, rendbe jövünk.*” Ezek az örök szomjúság kínjai mindig új reménnyel megspékelve.

Próbaválás? Próbáljuk ki, képesek vagyunk-e egymás nélkül élni? Meg lehet kísérelni. De, de, de...

De ez a periódus nem tarthat túlságosan rövid ideig! A rövid ideig tartó különélés csalóka. Fokozza a hiányt, a vágyat a megszokott hangulatok után. Legalábbis hónapokról, fél évről kell, hogy szó legyen. S ez idő alatt szigorúan tilos minden találkozás, a másik meglesése, barátok kikérdezésével kielégített érdeklődés – még a telefonbeszélgetés is. És elsősorban befelé kell figyelni: nagyon hiányzik? Túl sok a hazugság, a félrevezetés? Az idő múlásával megszűnik-e az újrakezdés pánikja? Beáll-e valamiféle megkönnyebbülés? A szabadság bontakozó ígérete? És egyedül, otthon, a hétvégeken? És a gyerek vagy a gyerekek? És a nagyszülők, barátok reagálása? Erősödsz vagy gyengülsz? Jól alszol, miket álmodsz, van étvágyad, támadt valamiféle nyavalyád? S hogyan viselkedik partnered? Mit súg a gyorsan vagy lassan múló idő?

És el ne feledd: nem hajt a tatár. A múltó fiatalság sem. Sokáig lehet külön élni válás nélkül is. S ami a legfontosabb: ne zuhanj ki az időből! Legyen számodra továbbra is múlt, jelen és jövő. A depresszió úgy kezdődik, hogy meg vagy győződve arról, hogy a jövőd ugyanolyan lesz, mint a jelened.

A finoman cizellált családi pokolban az áldozatok könnyen elveszítik orientációs pontjaikat, tele vannak kétségekkel, nem találják meg a kivezető utat, de még él bennük az egykori mély szerelem emléke. Hálásak minden valódi és álsegítségért, rajtuk tud leginkább segíteni a pszichoterápia.

Róluk szól a vers:

*Egymás mellett és egymás ellen nyilunk mi,
nyugtalan virágok,
Megtört gőgben összeakadva, mint
száműzött koldus királyok,
S úgy nézzük egymást szomorúan,
kíváncsian s mindent tudóan,
Mint hulló csillagok figyelnek egymás útjára
lefutóban.*

(Sárközi György:
Virágok beszélgetése)

A fenyegető magány

Már Epiktetosz – az antik Rómában élő sztoikus görög filozófus – leszögezi, hogy sohasem a dolgok gyötörnek meg minket, hanem a dolgokról alkotott képzeink, pl. a félelmek.

Vagyis arról van szó, hogy elképzeljük a számunkra fenyegető és veszélyes helyzeteket, s ezek a képzetek *rémületet* váltanak ki belőlünk. Van-e ennek a helyzetnek megoldása? A képzeinknek és az érzéseinknek nem tudunk parancsolni, nem állnak akaratlagos szabályozás alatt. Elkövethetünk-e bünt érzelmi életünkben vagy asszociációinkban?

A félelmektől való megszabadulás legegyszerűbb és legbátrabb módja, ha *közel megyünk hozzájuk és átéljük őket*. Akár az érettségi vagy a nehezebb vizsgák, a rettegett műtétek után: ez volt az egész?

Van egy nehezebb út is: az *elszemélytelenítés*. Ez azt jelenti, hogy az embernek nem kell feltétlenül teljes önátadással részt venni a saját dolgaiban.

Objektívan és csodálkozva is meg lehet állapítani: *hogyan tud egy has fájni! Történetesen az enyém. Hogyan tud egy szív gyötrődni. Akkor is, ha engem hagytak el.*

Egyszer felkeresett egy ismeretlen huszonhét éves fiatalember, csontig lesóványodva.

– *Csak azt akartam megkérdezni, hogy mit csináljon az ember az élete utolsó két hónapjában?*

Kiderült, hogy tizennyolc éves kora óta rákos. Most már megmondták neki, hogy kb. ennyi ideje van hátra. Megdöbbenésemben a legnagyobb számárságot mondtam neki, ami eszembe jutott.

– *Hát mi érdeklő? Tanulhat egy egzotikus nyelvet... művészettörténetet...*

Akkora baromságnak tűnt, hogy elnevette magát. Kínomban én is. És beszélgetni kezdtünk, két egészséges ember, egy pusztuló testről, ami az övé volt. Haláláig.

Talán érthetőbb leszek, ha *Acsán Szumed-hótól* idézek, a „csöndes tudás” (Csittavivéka) gurujától:

A félelemnek csak akkor van hatalma, ha hatalmat adsz neki.

Honnan származik a félelem hatalma? Onnan, hogy nagyobbak látszik a valóságosnál, onnan, hogy becsap minket. Látványosan mutatja meg magát, és mi erre menekülni próbálunk, így kerülünk hatalmába.

*Az ember úgy táplálja a félelemdémont, hogy mindig az elvárásainak megfelelően reagál. A félelemdémon közelít, kegyetlen, undok külsejű szörny, dühödten néz, ráncolja a homlokát, megmutatja az agyaráit, te pedig **segítségért** kiáltozol, és rémülten menekülsz.*

Ha felismered a démont, rájössz, hogy az is csupán feltételekhez kötött körülmény, semmi több... Valójában nem létezik. Lassan rájössz, hogy a félelem is csak tudati káprázat...

S végül eljön az **idő**, a nagy felszabadító. Komlós Aladár írja siratóversében, hogy a fájdalom dühös oroszlánként rontott rá, és ő boldogan dobálta torkába karjait és lábait, hadd falja fel teljesen őt:

*Míg elfáradt és egyre halkult,
majd elaludt a fájdalom,
s én szégyenükén veszem észre:
megvan mind, lábam és karom,
de a félelmetes, deli
roppant oroszlán semmivé lett.
Lassan fölfalták őt az élet
álnok, pimasz kis férgei. „*

Információk a dudatanfolyamról

*Aki dudás akar lenni,
Pokolra kell annak menni,
Ott kell annak megtanulni,
Hogyan kell a dudát fújni.*

Hasznos tudás. Paolo Santarcangeli mégis kijelenti, hogy nem kedveli azokat az embereket, akik hosszú tartózkodásra rendezkednek be a pokolban, sűrűn hivatkozva a dudatanfolyamra.

Kik ezek? Egyrészt mazochisták, akiknek mindennapi kenyerük a panaszkodás, akik számára csak a rossznak van valóságértéke – ha valami jó is történik velük, az azonnal álomszerű valótlanossá válik. Azok, akiknek a számára a rossz sors rangot jelent: az élet üldözötté, s az Isten bókjaként értékeli a nehéz életet. Ők azok, akik tudják magukról, hogy mennyi irigység és rosszindulat támad a szívükben, ha valakinek a sikereiről értesülnek. Saját és környezetük életében örömgylkosok. Ha cukrot, csokit kap a gyerek, meg fog fájdulni tőle a hasa. Ha új hangszóró érkezik: mennyire fogja zavarni a szomszédokat? Ha egy szállító cég költözteti őket: vajon miről derül ki, hogy ellopták vagy tönkretették?

Ám végül is miről van szó? Az örök, szünni nem akaró *bizalmatlanságról*. Az Isten kiválasztottal szenvedésre választottak ki. A jó dolgok a Sátán eszköztárába tartoznak, rövid idő után elmúlnak, megszűnnek, mint a szerelem, a fiatalság vagy az egészség. Tehát végső soron ki vitatkozhat Buddhával? *minden a szenvedésbe torkollik*. Kényszerű lemondásokba, frusztrációkba. S vajon ki ne vágya vissza újra meg újra az ajándékba kapott örömek birodalmába? Előbb-utóbb mindenki visszavágyik oda, ahol létezése teljes értékű és jó volt, s amely előbb-utóbb elmaradt mögötte.

*Elment, míg én utána
Levett kalappal intek
Elment arany batáron
Az ifjúság a nyáron,
És vissza sem tekintett.
És vissza sem tekintett...*

És itt fülön csíphető egy örök emberi igény. A jó dolgok, az örömek soha el nem múlása iránt. De az ember gonosz és bosszúálló lény. Igenis beleköp abba az immár üres tányérba, amiből tegnap még jóízűen vacsorázott. Újra vágyik a nagyszerű ízekre. S ez a vágy a *ragaszkodás!* Ki és miért vehetné el tőlem, ami egyszer az enyém volt?

*Az élet visszatérő szenvedés.
Ki szüntethetné meg ragaszkodásomat az örömhöz?
És hogyan?
Kemény önneveléssel és gyakorlatokkal.
Amelyek képesek megszüntetni a ragaszkodást az átélt örömhöz.
Vagyis megszüntetik a létezés utáni vágyat.*

Ki szól ilyen keményen? Ki mond ennyire elviselhetetlenül igazat? Kinek a hangját halljuk? Buddháét? Buddháét.

Az összes vallásalapító közül Buddha mondja ki az ember számára leginkább tűrhetetlen valóságot. Nincs Isten, nincs lélek, nincs reinkarnáció. De a cselekvés, a gondolat és az érzelmek, mint energiák, elpusztíthatatlanok. S adott esetben összeállhatnak egy új lényé. Ugyanazon lényé, akié egykor voltak? Ha a köztes létben (a Bar do-ban) nem történne semmi, akkor igen. De akkor pedig minek?

A köztes lét lényege az elmúlt élet korrekciója. Ám ehhez kell egy önként vállalt új sors, újbóli találkozások, megismételt helyzetek. Ezt nevezik *karmának*. S itt van elrejtve a fejlődés, a magasabb szintre kerülés perspektívája. De a további rontás lehetősége is.

Ma már akkora romlás nem képzelhető el, hogy egy ember állattá vagy az öt további lokába (paradicsom, félistenek, préták, alvilág és állatvilág) inkarnálódjon. Most már csak emberként testesülhet meg (és az ősinél sokkal rövidebb időközönként). Ezért van

túlnépesedve a világ. Sőt, akinek már nem kellene ismét újratesztésülnie (Bodhisattvák), azok is újrászületnek, hogy segítsék a többieket.

Az emberek többsége retteg nemcsak a haláltól, hanem az újratesztésülestől, a szenvedések ismételt vállalásától is. Ezért van szükségük segítő misszióra. Ezért hamisítják meg az eredeti vallásokat és próbálják egyéni érdekeikhez formálni őket. Ennek során a próféták és a szentek meddő fáradozása ellenére gyakran messze kerülnek az alapítók szellemétől, Mózesétől, Buddhától, Mohamedtől, a Védáktól és Jézustól.

Az örök élet nem adatott meg nekünk. Helyette azt az illúziót kaptuk, hogy amíg élünk, ugyanazok maradunk, akik mindig is voltunk. S ebbe a hazugságba mélyen belerágjuk magunkat. Ezért nem tudunk jól megöregedni. Az öregedés számunkra azt jelenti, hogy Isten részvét nélkül kifoszt bennünket. De Istenre még a képzeletünkben is nehéz haragudni – túlságosan hatalmas a mi dühünk érvényesítéséhez. Tehát könnyebb megtagadni őt. Vagy a Sátánnal helyettesíteni. S a legkönnyebb a szeretett embert – nőt vagy férfit – felelőssé tenni azért, hogy kapcsolataink kiégnek, elromlanak, az imádott lélek csalódást okozó átokká válik, kellemetlen szemtanúja lesz indulásunk elkerülhetetlen kudarcainak. Jöjjön hát a csodálkozó szemű pipi vagy boy, aki már csak életünk be-teljesedésének lehet a tanúja, amíg fiatalsága le nem győzi sokasodó ráncainkat, növekvő fenekünket és pocakunkat, csüngő kebleinket, kidagadó visszerekkel dekorált lábainkat és nyögésekkel leplezett, csökkenő fizikai teherbírásunkat, amit kizárólag ideiglenesen megfájdult derekunk okoz. Elnézően mosolygunk, netán megbotránkozunk az ifjúság meggondolatlan bohóságain, amihez mi már fáradtak lettünk, unottá váltunk. Befelé sírásunkat szerencsére senki sem hallja meg.

Klónozott Jézusok

Genetikussal közös előadás. A torinói lepel. Felveti a gondolatot: Ha valóban a Megváltó vére van rajta, számtalan Jézust lehet róla kiónozni. A nézőtéren megdöbbenés, hitetlenség, öröm, elkeseredés jelei tapasztalhatók. Összességében nem remélhető, hogy Jézus-másolatok sorozatát lehet majd megrendelni. Egyet a hallba, egyet a gyerekszobába, és a konyhában sem árt, ha jelen van.

Ezért húzódik meg rejtett bölcsesség a „ne csinálj magadnak faragott képeket!” (se Istenről, se a szentjeiről) parancsban. Istennek nincs neve, nincs arca, nincs fizikailag látható formája, ezért festeni, lerajzolni, sőt fényképezni sem lehet. Csak egyetlenegy Isten létezik: akit imádni lehet.

És ember imádása, pl. a szerelemben? Nem istenkísértés? Nem csak akkor elfogadható, ha bevonódik Isten szentsége alá, a házasságban?

Ami – mint a földön megkötött szentség, az egekben is kötve van – fel sem bontható, mindörökké érvényes. Katolikus-keresztény szempontból hány felesége, férje lehet valakinek? Egyetlen egy. A többi már lazítás. Bűn. Ennek értelmét már ősi bölcsességek is alátámasztották. Hány Istent imádhatsz? Egyet. Ezért győzött volna a monoteizmus a politeizmus felett?

Már Astarte – szerelemistennő – kultusza előírta, hogy az, aki hívének szegődött, sok aszszonyt, sok férfit szerethet (kultikus prostitúció) vagy csak egyedül Astarte úrnőt! Az istennő senkivel nem osztozik! Aki megcsalja, arra halál vár.

S ez biztos érzelmi tudásként megmaradt a modern időkben is: Őt szerető kevesebb, mint egy! A hűség szüzességi fogadalma nagyobb érzelmi és szexuális elkötelezettség, mint egy tisztes polgári házasság. Egy Isten imádása sokkal több, mint húsz Istené.

Az ősi idők istenei? Az ember gyermekkori élményeinek projekciói. A nagy Atya és a Szent Anya, védelmező, gondoskodó, igazságtevő misztikus hatalmak. Azután egyre emberibbé váltak. Már nem volt érdemes hinni bennük, hatalmuk nagy volt, de egymást semlegesítették, és jellemük halandóbb lett, mint az embereké. Valami másra lett szükség. Ahogy Kosztolányi írta:

*Bizony ma már, hogy izmaim lazulnak,
úgy érzem én, barátom, hogy a porban,
hol lelkek és göröngyök közt botoltam,
mégis csak egy nagy ismeretlen Úrnak
vendége voltam.*

Mégis ettünk volna a másik fa gyümölcséből is? Istenné váltunk. Mi teremtünk isteneket a saját képünkre? És nem tudunk hinni sem magunkban, sem teremtményeinkben, akik ugyancsak mi vagyunk? Élet és halál urai lettünk? S inkább menekülnénk ebből az elrontott világból, amit sehogy sem tudunk rendbe hozni.

Miféle rontás küld ezer évek óta szellemi és érzelmi értelemben embermilliókat ölni és meghalni? Népvándorlás? Keresztes háborúk? Világuralomra törekvő birodalmak? Totális rendszerek, diktatúrák, terrorállamok? S békés, fehér ruhában táncot lejtő globalizációra csábítók? Akik énekeltetik már az óvodában:

*Egyszer volt egy nagy csoda,
neve: birka-iskola,
Ki nem szólt, csak bégetett,
az kapott dicséretet.
Ki oda se ballagott,
még jutalmat is kapott,
így hát egy sem ment oda,
meg is szűnt az iskola.*

Jól esik emlékezni ezekre a gyönyörű évekre? Aki magyar, velük tartott. Aki szerint az intim párkapcsolat anakronisztikus rabság? Az is. Felnőttkorukban is minden történelmi periódusban pontosan tudták, hogy éppen akkor kik a „jók” és kik a „rosszak.” Milyen színű a pártkönyvük? A jelvényük. A lelkük. Az én gyerekkoromban is pontosan tudtuk, hogy rosszak a kommunisták, a zsidók, a cigányok, aztán a fasiszták, aztán minden politikai szélsőséghez tartozók, aztán a polgári származásúak, majd azok, akik a polgár származása iránt közömbösek voltak, majd ötlettelenség miatt megint a melegek s a zsidók és a cigányok.

Az elefántcsonttoronyokba rejtőzött értelmiség jórészt megpróbált kívül maradni a származás bűvöletén. Ők a szó mindenféle értelmében megvetett osztályarulókká váltak. Talán a kérdés úgy is feltehető, hogy a Sátánnak elsősorban értékes egyénekre vagy tömegekre van-e szüksége? Mert ha igaz, hogy végső soron csak kollektív emberi karma van (az emberiség sorsa), nincs egyéni üdvözülés és elkárhozás, akkor egy szellemileg értékes ember szerződése az ördöggel diadal ugyan, de sohasem győzelem.

A döbbenetes kérdés az, hogy szellemi értelemben vajon már évezredek óta klónozottak vagyunk-e, amikor ugyanarra az istenségre hivatkozva hamis szellemi egységben ontjuk egymás vérét, s csak most érkezett el a helyzet intellektuális-biológiai törvényszerűségének felismerése. Gyakran ülök az ágy szélén a térdemre támaszkodva – ez apám. Néha nagyapám mosolya villan felém a tükörből. Nagymama sértődöttségét érzem valamelyik étel miatt: Ez sós? Nagybátyám dühét a politika alakulása miatt. Mikor tűnik már fel egy

tehetséges ember a sok léhűtő között? Ópapa önkéntes éh-halálát az öregek otthonában. A síkos utat, ahogy egyre inkább kicsúszik a világból. Mofli cica örökös jajkiáltását élete huszonegyedik évében. Másképpen: gyermeki naivitásban, gyanútlanul nem is sejtettem, hogy már régen a Sátán szolgálatában, elkárhozott kultúrában élünk. Genetika? Ha eljön a nagy és szent háború – akár tetszik, akár nem –, mi a magasság sötét hatalmainak egyik ezrede leszünk.

A kredenchalál mint vállalt végzet

A kárhozottak háborúja eljött, de mi nem vettünk róla tudomást. Inkább kredenchalált haltunk, mert amikor még el lehetett volna tűnni, sajnáltuk otthon hagyni szép barokk kredencünket.

Közel százmillió embernek nem volt a karmájában a lágerhalál, a fronthalál, az éhhalál, a szadista gyilkosok általi tarkónlövés. Ők most tanácstalanul keringenek a sztratoszféra külső körein, visszavágnak az életbe, erőszakosan megszakított sorsukba.

Sajnos, ez az igazság. Nincs szó semmiféle kozmikus elmegyógyintézetéről, ahová mi, a teremtés kudarcái inkarnálódhattunk volna. Ámbár egyéni és kollektív viselkedésünk ezt a lehetőséget sem zárna ki.

Az emberiség sok ezer éves története pontosan igazolja Cleckley XX. századi elméletét, miszerint a pszichopátia (szociopátia) legfontosabb jellemzője, hogy sem az egyéni sem a tömeg soha nem tanul a tapasztalatból, az átélt történelmi élményekből, hanem százszor is megismétli azt a százszor is hibásnak visszajelzett magatartást, ami már százszor is a vesztét okozta. Nem tanul a rengeteg történelmi feed-back figyelmeztetéseiből, mert soha senkit nem szeret, csak rajongani, fanatizálódni és szorongani tud, indulatai vannak, de szocializált érzelmei nincsenek. Valóban a halálösztön (Thanatosz) torz gyermekévé vált.

Mit lehet vele kezdeni, ha már beteggé, egyre betegebbé tette a lelkét és a testét újraszületeések sorozatán keresztül?

A gyökérprobléma persze a szeretőképesség hiánya. Ennek az alapja pedig az *önszeretet* akkor, ha a gyerek képes ezt átvenni, főként az anyától. Ha az anyám valóban szeret, akkor én szerethető vagyok. Ha anyám becsap a kedvességével, akkor én egy félrevezethető undok lény vagyok, s hisztériás álszeretetet mímelve én is átverem a környezetemet. Nekem jár az, hogy mindenki tegyen úgy, mintha szeretne engem. S ha ennyire sem becsül, akkor nagy cirkuszokkal indulok el a szeretet kikényszerítésére, amiből legtöbbször rejtett, majd nyílt utálat kel életre.

Füst Milán az alábbi feliratot akarta sírjára vésetni: *Csak kevés embert szeretett, és azokat is utálta.*

Igen, ezt el lehet érní. Csak szabadulni nehéz tőle. Hosszú-hosszú sleppjét húzzuk magunk után az emlékezésnek. Léteznénk-e emlékek nélkül? Én vagyok-e én, ha nem emlékeznék apámra, anyámra, gyerekkoromra, egykori nevemre, s a rúgásokra, amiket kaptam érte; arra, hogy mit cselekedtem életem folyamán, hány érzelmi hulla szegélyezte az utamat, akiket én öltem meg, és hány szerető, aki engem küldött a részleges elmúlásba. Az emlékezet lenne az énünk? S ha *A meg nem születettek csillagának* (Franz Werfel könyve – a szerk.) varázstava kihúzná belőlünk minden emlékünket, s már valamennyien körülöttünk lebegnének, ki az, aki névtelenül, bármiféle emlék nélkül a tóban maradna?

Ezért makacsul őrizd az emlékeidet, ne hazudd el őket még magadnak se, mert te az emlékeidből álltál össze emberré, azzá, aki vagy, s nélkülük valóban elvisz az ördög!

Meghajlás a halottak előtt

Tudod, honnét ered a halottak feltámasztásának a gondolata? A dél-amerikai indián törzsektől. Dél-Amerikából, ahol a forró nap mumifikálta a halottakat. Ezért a törzs halott bölcseit beültették a tanácsba. De a hulla nem tud ülni. Fel kellett őket támasztani, hogy akcióképesen részt vehessenek a tanácskozáson.

Az egyik feltétele az érzelmileg kiegyensúlyozott életnek, hogy a családok és barátok halottait el kell temetni. Nem véletlenül tiltják meg görög zsarnokok ellenségeik eltemetését. S a modern idők pszichés zavarai között is gyakran felfedezhető ok, hogy az érzelmileg fontos halottak a sírba kerülnek ugyan vagy elhamvasztják testüket, de a hozzátartozók lelkében temetetlenek maradnak. Egy tiszteletre méltó hölgy férje öngyilkos lett. Szinte naponta kijárt sírjához, de ugyanakkor súlyos pszichoszomatikus bajai kezdődtek. Pszichoterápiás beszélgetéseken nagy nehezen és sokára elmondta, hogy mindig körülfürkészs, hogy egyedül van-e, s akkor rúgja, üti, veri a sírt, szidalmazza a férjét, amiért magára hagyta, és most már csak gyűlölni képes. Gyógyulásának e gyűlölet feloldása volt az alapvető feltétele.

Egy orvosnő férje a daganatok egy ritkább formájában betegedett meg. Tökéletes diszkréciót szervezett körülötte, hogy férjének ne kelljen szembenézni a közelgő halállal. De amikor elment – visszaemlékezve egy régebbi beszélgetésükre leutazott a férje szülőfalujába. A sírköves meglepődött:

– *Kb. öt hete járt itt a nagyságos úr. Megrendelte a sírhelyet, a sírkövet, hogy ezzel már ne terhelje önt.*

Összeomlás. Hogy jóakarátulag micsoda magányra ítélte a férjét.

A felnőttek gyakran jobban félnek a haláltól, mint a gyerekek. S a felnőttek ezért hajlamosak iszonyú szorongásokat keltő sületlenségeket mondani. Egy nagymama, aki fiatalon elhunyt fiát siratta, az ötéves unoka kérdésére azt válaszolta: *Apukád most a sötét helyen van.*

A gyerek iszonyodott apja sírjához elmenni. Végül anyja odarángatta. S a gyerek napfényt látott, fákat, madarakat, virágokat, érdekes szobrokat... Ez volt a „sötét hely”.

A kisgyerek halálfélelme azért is más, mint a felnőtté, mert a fejlődéslélektan azt bizonyítja, hogy kb. tízéves kora előtt a gyerekek halálfogalma nem takar végleges és megváltozhatatlan állapotot. Valahogy úgy van ez, mint Kosztolányi *A szegény kisgyerek panaszai* című kötetében az *Én öngyilkos leszek* című költeményben. A gyerek elképzeli szülei kétségbeesését, megbánásukat amiatt, ahogy vele bántak, de a fő élvezet ebben az, hogy valamilyen titkos helyről látja szenvedésüket, tehát a bosszút minden sérelméért. S közben természetesen rettenetesen sajnálja saját magát is:

*„Szegény fiú” mondják majd hangtalan,
„egy pici angyal felrepült az égbe.”
s egyszerre roppant sajnálom magam,
s én is szepegve suttogom: „Szegényke”...*

A meghalás – mint a világból már soha többé nem érzékelhető eltűnés – csak serdüléskor válik komoly élménnyé. Korai időkben a családi házban (sátorban) szent helyet különítettek el a halottak hamvainak, akik fokozatosan házi istenekké léptek elő (a görögök daimonionoknak, a latin kultúrában laresnek nevezték őket), és mint időnként jelentkező „belső hang”, beleszóltak a család életébe. Szókratész szerint inkább lebeszéltek valamiről, de rá nem beszéltek soha semmire. Ez a belső hang teszi az embert európaivá, haláláig önmagával küzdő, gondolkozó, drámai lényé, minden megszállottság és fanatizmus ellenfelévé.

A halál előtti meghajlás tulajdonképpen az élet tisztelete.

S az élet tiszteletével kezdődik a sokat és üres frázisként emlegetett igazi szeretet. A családi szeretet is. S ennek alapja az öröm, hogy a másik a világon van, és hogy találkozhattunk. S ennek az érzésnek a másik alapja az öröm, hogy én is a világon vagyok, engem is lehet szeretni, s hogy a találkozásunk erről is szól. Semmiféle gyűlölet, önutálat nem fér bele a szeretetbe. A mérgelődés, a harag, a féltés, az aggodás bőven belefér, de a gyűlölködő elutasítás nem!

Egyszer felkeresett egy elkeseredett nő. Elváltan élt tizenkét éves fiával együtt, nagyon harmonikusan. De a fia az utóbbi években elkezdte mondogatni, hogy az apjához szeretne költözni.

– *Nézze, én tudom, hogy értelmiségi körökben ezt hogyan szokás megbeszélni. Hármásban, nyugodtan, minden megbántódást eltitkolva, megadva a gyerek szabadságát. De én erre képtelen voltam. Úgy megvertem a fiamat, hogy magam is megrémültem az indulataimtól. És közben azt üvöltöttem: Kuss! Itt a helyed mellettem! És ami a legijesztőbb: azóta megint olyan jóban vagyunk egymással. Mondja, nagy bajt csináltam?*

– *Hála Istennek, hogy megtette! Mert én ezt nem tanácsolhattam volna. De hát a gyerekek kritikus időszakokban néha provokálnak. S kaphatott-e volna ennél szebb bókot, hogy annyira fontos az anyjának, hogy szokatlan reakcióként összeveri, és azt ordítja: Itt a helyed mellettem! Ez az indulat a szeretet pecsétje!*

Ne könnyebbüljenek meg a szeretetlen, rideg, durva szülők! Ez a történet nem róluk szól. Hanem a megbántott szeretet felsikoltó kétségbeeséséről. Ismerjük azt az indulatot, amikor annyira, de annyira szorongva várunk valakit, hogy amikor késve megérkezik, undokul viselkedünk vele? Erről van szó!

Amikor a szeretet meghátrál a halál elől

Emlékeznek a néhány éve bemutatott híres darabra? *Mégis, kinek az élete?* Tényleg, kié? Istentől vagy a Természettől kapott személyes ajándék? S kié az ajándék, ha egyszer már átadtam? Megkérdezhetem-e, mit csináltál velem? *S kiálthat-e a végtelen előtt, ha véges útja véget ért?*

Prózaiban: XIX. századi anekdota: Kiss József, a költő némi kölcsönért rimánkodott a nyomora miatt Stern Samu bankelnöknél. Kisírt 15 koronát. Stern hazamenet betért a boltba.

– *Itt volt egy gyönyörű ananász. Hova lett?*

– *Eladtuk.*

– *Ki vette meg, amit én drágállottam?*

– *Kis József úr, a költő.*

Jogos-e a harag a költőre? *Adok, akinek adok, elveszek, akitől elveszek* – mondja az Úr a *Bibliában*. Igazságos-e a számadás a *talentumról* – halálunk után? Rabbí Náhúm azt tanította, hogy *halálom után nem azért fog felelősségre vonni az Úr, hogy miért nem voltam Mózes, hanem azért, hogy miért nem voltam rabbi Náhúm!*

Kinek az ajándéka az életünk? Ki a tulajdonosa? Kire van rábízva? Ki felelős érte? Mire mehetünk időnként fellobbanó kételkedésünkkel?

A *Hamlet* harmadik felvonásában mondja el a dán királyfi híres monológját, *A lenni, vagy nem lenni...* Azon töpreng, hogy nem volna-e ésszerűbb egy késszúrással megszabadulni az élet minden nyavalyájától, s végleg elaludni. De hozzáteszi: *...alunni! Talán álmodni: ez a bökkenő; / Mert hogy mi álmok jönnek a halálban...* Vagyis attól

szorong, hogy a halálban nem folytatódna-e az élet komiszágai. Ám éppen ő szoronghat-e ettől? Hiszen találkozott apja szellemével. S ezt teljes értékű valóságnak tartja, nem hallucinációnak, hiszen nagyon is reális bosszúra készül. Hát akkor? Füst Milán szerint ez azt bizonyítja, hogy konstrukció szempontjából Shakespeare „fércelő” volt. Azon a helyen a monológ nagyon jól hangzik, és még senki sem botránkozott meg rajta.

A Farkasréti temető egyik főútvonalán áll egy név nélküli sírkő, ezzel a felirattal: *Hogy te így akartad, ez nekem elég.*

Megdöböntő! Sokszor és sokáig töprengtem azon, hogy ki lehet ez a TE? Isten? A halott, aki megölte magát? Ám ez az önátadásra, elfogadásra, alázatra gyanús sír – hallgat. De én nem állom meg, hogy nagy ritkán arra járva ne álljak meg egy pillanatra, s ne mondjak egy áment.

Egy barátomra kutyasétáltatás közben rázuhant egy súlyos balusztrád, és eltörte a gerincét. Ezerféle rehabilitációs kísérlet – itt is, külföldön is. Az eredmény: örökös tolokocsi. Öt évig bírta. Azután kezdett belefáradni ő is, és titokban a család is. Miután derékon alul érzéketlen volt, kitolta magát a konyhába, és összeszurkálta érzéketlen hasát. Kómában vitték be a kórházba. Kihozták belőle. Közben megállt a szíve. Visszaütötték. Így még három évig kellett várnia, amíg a halál elvitte. Az élet meghosszabbítása humanista elvének nevében.

Annakidején az orvosgyetemen mindig erről szólt az utolsó előadásom:

– *Gyerekek, a súlyos és hosszú betegségben nagyon el lehet fáradni Minden nagyszerű, de a beteg és az ápoló család elfárad, és akkor nagy a baj.*

Egykori főorvosom átvészelt egy súlyos infarktust – az intenzív osztályról vezényelt minket, munkatársait. Ám amikor már a rehabilitációs osztályon volt, hirtelen megváltozott. Elcsöndesedett, magába fordult, hallgatag lett. Kérdezgettem, mi történt? Azt felelte:

– *Tudod fiam, ahogy teltek-múltak a hetek, valahogy kicsúsztam az életből. És nem tudok visszatalálni.*

És akkor már sejtettem, hogy meg fog halni javuló leleteivel együtt.

Egy elhagyott asszony őszinte pillanatában ezt vallotta:

– *Tudja, sokkal könnyebben elviselném, ha elütötte volna egy villamos, mint hogy elhagyott.*

Ezen aztán volt mit töprengeni. Ha balesetben befejezi az életét, azt a szeretet könnyebben elviselte volna? Valószínűleg igen, mert akkor csak áldozatnak lehetne tekinteni az elszakadás, a másfelé kapcsolódás igénye nélkül. Csakhogy belefér-e ez a valódi szeretetbe? Hiszen a szeretet talán éppen azt jelenti, hogy aki szeret, annak fontosabb a másik jóléte, boldogsága, mint a sajátja. Vagy csak akkor beszélhetünk szeretetről, ha ez kölcsönös? Nem furcsa egy ilyen beszélgetés:

– *Miért ragaszkodsz annyira ehhez a nőhöz (férfihoz)?*

– *Tudod, olyan nagyon szeret engem.*

Ez nem két gyáva ember közlése, akik félnek bántani, félnek megvalósítani saját vágyaikat? A szeretetért lemondással, kompromisszummal fizetnek. Persze kompromisszumok nélkül nem lehet senkivel sem együtt élni. A kérdés csak az, hogy megéri-e a kompromisszumok az együttélést, a másik ember jelenlétét az életben?

Valamikor – több mint húsz évvel ezelőtt – ment egy kamaszműsorom a televízióban *Szókimondó* címmel. Kényesnek érzett kérdésekre próbáltunk drámai válaszokat rögtönözni. Egyszer felmerült, hogy mi lenne egy szerelem sorsa, ha a partner egyik lábát levágná a villamos? A tizennégy serdülő – egy kivételével – azt mondta:

– *Természetesen vele maradnék! Ahogy megfogadtam: jóban, rosszban.*

Aztán a műsor vagy két évtizedre megszakadt. Akkor folytattuk. Más szereplők, más generáció. És a többségnek más volt a válasza is:

– Péter bácsi, azt nem lehet megkívánni tőlem, hogy egy életem át egy nyomorék ember mellé feküdjek be az ágyba.

Tempóra mutantur et nos mutamur in illis... Az idők változnak, és mi velük változunk – hirdették a régi latin bölcsek.

S ha végleg lebénultam, s így nem éri meg nekem az élet, segít-e a családom elköszönni és emberi méltóságban meghalni? Apám utolsó elrongyolt, szenvedésteli életévében elvárta tőlem, hogy segítsen átjutni a túlsó partra. Minden teánál, amit vittem neki, megkérdezte: *Benne van?*

Végül csalódottam elfogadta: *Szóval, cserbenhagytál.* .. De hát az ember nem ölheti meg az apját. Vagy igen?

Közeli orvos barátom anyja súlyos beteg lett. A gyereke elmondta neki, hogy milyen sanyarú és reménytelen, kínokkal teli évek várnak rá. Kiderült, hogy a mama régóta számít erre, és összegyűjtött megfelelő adag altatót. Kérte. Odaadta, és elbúcsúztak. Este félóránként felhívta az anyját. Kétszer felvette. Harmadszorra nem. Reggelre már halott volt. Én tudtam minderről, és helyeseltem, hogy a döntést a mamára bízta. De... De meglepett, hogy egyedül hagyta meghalni. Ennél többet kockáztathatott volna saját szakmai biztonsága védelmében.

A meghalás méltóságát különösen fontosnak tartom. Pető András főorvos gyakran mondogatta:

– *Nincs nagyobb támadás az emberi méltóság ellen, mint a betegség.*

És Mérei Ferenc is:

– *Borzasztó, hogy mindent kérni kell. Légy szíves, add ide... Megtennéd, hogy... Megkérnélek.* ..

S ami a kórházi osztályokon történik. Pizsamára vagy olyan hálóingre vetkeztetve, aminek csak eleje van, egy óvodás személyes szabadságával rendelkezve, maximálisan infantilizálva vezetjük vissza az embert az egészséges felnőttek társadalmába, a szülői hatalmat jóval meghaladó orvosok és nővérek vezénylete alatt.

A család a XX. századra kidobta magából a halált: közönyös idegenek között, teljes emberi kiszolgáltatottságban és megalázottságban kell távoznunk ebből a világból... Ám az orvos maga is fél még a halál fogalmától is. Nem is mondja ki. Helyettesítő szavak: elment, elvesztettük, a hátsó ajtón távozott, exitált, gefingt... és még rengeteg más.

A szeretetnek a halállal szemben is megtartó erejéről ír Duhamel *Florentin Prunier balladája* című költeményében. Egy anya húsz napon keresztül virraszt haldokló fia mellett, és saját életerőivel tartja őt életben:

*S egy reggel, mikor elfáradt nagyon már
a húsz éjtől – hol töltötte, ki tudja?
Lecsuklott egy parányit a feje,
elszenderült egy egész kicsi percre;
s gyorsan meghalt Florentin Prunier
csöndesen halt meg, hogy föl ne riassza.*

Igen, ez is létezik. Az ókori Egyiptomban volt egy olyan magas szintű beavatás, amikor a beavatandó személyből a *hierophantesek* (papok) kihúzták az úgynevezett asztrálestet és az ént, és átvitték szellemi szintre. De hogy meg ne haljon, saját életerőikkel tartották életben.

Sőt, személyes indiszkrécióm arra indít, hogy elmeséljem: egyszer ráordítottam anyámra apám súlyos betegségének idején: *Miért nem hagyod meghalni?* Mert láttam, éreztem, hogy ugyanezt csinálja.

Nem véletlenül idéztem e könyv első oldalán Lin Csit, s majd később a *Bibliát: Aki egy embert annyira megszegyenít, hogy az arcába kergeti a vért, az annyi mintha megölné.*

Mi történt a családdal?

Neve, címe, kitüntetései, a dicsérő frázisok, fontosságát hangsúlyozó politikai, szociológiai és pszichológiai szlogenek megmaradtak, de maga a család – a szó klasszikus értelmében – szétesett, megszűnt mint alapvető emberi közösség: egyrészt meggyilkoltattott, másrészt megölte önmagát. A család szinte egyidőben halt meg Istennel, a hittel a szellem öntörvényű létezésében.

A kezdetek kezdetén az ember földi élete éppen a származás, a család közvetítésével kapcsolódott az éghez (pl. Indiában a várnák, majd a kasztok, nálunk a sámán-királyok stb.). A héber *Biblia* szerint is a házasság, a családalapítás alapvető cél.

Sokkal jobban van dolga a kettőnek, hogynem az egynek... Mert ha elesnek is, az egyik felemeli a társát. Jaj pedig az egyedülvalónak, ha elesik, és nincsen a ki őt felemelje. Hogyha együtt feküsznek is ketten, megmelegszenek; az egyedülvaló pedig mimódon melegedhetik meg? Ha az egyiket megtámadja is valaki, ketten ellene állhatnak annak; és a hármas kötél nem hamar szakad el. (A prédikátor Salamon könyve)

De hát nem csak a szorosán vett vérségi családi kapcsolatokról van szó, hanem egyszerűen a szeretetről. Ruth könyvében az előzvegyült moabita Ruth azt mondja anyósának, Naómi-nak:

Mert a hova te mégy, oda megyek, és a hol te megszálpsz, ott szállok meg; néped az én népem, és Istened az én Istenem. A hol te meghalsz, ott halok meg, ott temessenek el engem is. Úgy tegyen velem az Úr akármit, hogy csak a halál választ el engem tőled.

(Szeretnék még egyszer megismételni valamit. A gyakori bibliai idézetek azt a félreértést kelthetik, hogy a szerző „bibliás”, vallásos ember. Ez nem igaz. Nem tartozom semmilyen felekezet tagjai közé, de meggyőződésem, hogy a *Biblia* európai kultúránk alapja, és tele van nagyon fontos lélektani figyelmeztetésekkel és tanácsokkal.)

A család sokszor igen nehéz alkalmazkodást, lemondásokat követel az együttélés érdekében. De ennek a vállalásához hit kell, Istenhit. Isten és a család szentségében kell hinni, nem a társadalmi szerződésben, konvenciókban. Jákob számára nem volt „legfeljebb elválunk.” Szabó Lőrinc írja, hogy a középkori francia főnemes sokkal többet tudott a jobbágyai életéről, mint reneszánszbeli társa, és rendesebben is bánt vele, de ezzel nem a jobbágyoknak tartozott, hanem Istennek. Amikor elveszítette ebbéli küldetéstudatát, akkor kezdett haverkodni a jobbágyaival, és ez már a forradalom kezdetét jelentette.

A talányos vallás – amelyhez nem az ember alkalmazkodik, hanem saját igényeihez próbálja a vallást hajtogatni – hitnek kevés, kíváncsiságnak sok. Ha bárki biztos lenne abban, hogy van egy jós, akinek minden jövődölése beteljesedik – ez a hír a jós éhhalálához vezetne. A jóslás vonzereje éppen a „hátha igen, a hátha nem” – vagyis a pontatlanság lehetőségéből eredő feszültség. Ha valaki pontosan tudná, hogy melyik évben, mikor, miben és hogyan fog meghalni – köszöni, de nem kérne ebből a stabil tudásból.

Ez a helyzet az Isten akaratával is. A kapcsolat, a család sorsa Isten kezében van. S Isten akaratát kifürkészhetetlen. Csak a reménykedést teszi lehetővé. Ásó-kapa válasszon el bennünket? De három év után már rá sem bírunk nézni a másikra a válóperi tárgyaláson.

Az igazi hívő számára egyetlen stabilitás létezik, akihez az ősbizalom fűzi: az Isten. Tehát a család maradandósága nem a társadalmi szokásrendszerektől függ, hanem az Istenhez való viszonytól. A hűség a társadalmi konvenciókhoz vagy pedig Istenhez nem egyformán megtartó erejű. Minél formalizáltabbá válik a hitélet, annál labilisabbak a család kohéziós erői, az ember annál inkább meggyőzte magát arról, hogy neki van joga törvényt alkotni saját magának aktuális érdekei szerint.

Az alapvető kérdés tehát a *bizalom*. Úgy látszik, teljes bizalom csak az Istenben létezik néhány megszállott lelkű hívő életében. A hatalomban, a barátokban, a családban, a

szerelmünkben egyre kevésbé bízunk, egyre több óvatos gyanakvás halmozódik fel bennünk. S valóban, egyre inkább úgy tűnik, hogy a bizalmatlanság válik társadalmunk rákfenéjévé. A bizalmatlanság pedig a harmonikus társadalmi együttélés lehetetlenségét és főként legitimebb kapcsolatunk, a család szétesését jelenti.

Hozzájárulnak még ehhez aktuális társadalmi hatások is: pl. a polgári élet biztonságosabbá vált, már egyre kevésbé érvényesül a „my home is my castle” védőfunkciója, a szülői foglalkozás mint a gyerek számára megnyíló társadalmi pozíció és hivatás folytatásának biztosított lehetősége, az újrakezdés könnyebb útja legalább is a férfiak számára stb.

Hát, ez van a családdal! A gyanakvással, bizalmatlansággal fertőzött családban, ahol kétségessé válhat pl. a családtagok jóakarata egymás iránt vagy uralkodói hajlamok érvényesítése tapasztalható, a negatív érzelmek lassan uralkodó szerepet kezdenek betölteni.

Ám a családban alkalmazott agresszivitás néha rejteketukon jár. Nem szembe támad, hanem pl. büntudat keltésével próbál hatni. Tipikusan női fegyver. A családjáért mindent feláldozó anya riasztó szerepe – főleg serdülő lányok szemében. Ezt a női sorsot kell nekik is felvállalniuk?

A büntudatkeltés módszerei viszonylag egyszerűek. Pl. a mama vesz a fia születésnapjára két gyönyörű inget. A fiú másnap az egyiket felöltve jön reggelizni. Mire a mama végtelen szomorúsággal: *A másik nem tetszik?...*

A modern család legfeljebb akkor és ott kapja össze magát, amikor rendszerint már késő. SOS-helyzetre nem lehet tartós és biztonságos érzelmi kapcsolatokat építeni. De hát ennek ellenére van valami sürgős teendő? Azt gondolom, nincsen. A különböző kultúrák évezredek óta kísérleteznek különböző családfajták életképességével, a nőközösségtől a matriarchátuson és a háremen át a nyitott házasságig, valamint a polgári házasság zárt formáig, a szabályozatlan együttélésig és a „szingli” életmódig... Mindhiába! Egyik sem meggyőző. Kellene valamilyen működőképes, egyszerre szabad és mégis szabályozott formája a nők-férfiak-gyerekek együttélésének! Aki rátalál, jelentkezzék a Nobel-díjért!

A játék és a slepp

**Ez egy kicsit hosszabb résznek ígérkezik.
Nem kell végigolvasni.**

Egy korábbi könyvemben említettem már az írók vitáját manóügyben, ami az alábbi határozattal végződött: *Nem az babonás, aki hisz a manókban, hanem az, aki azt képzei, hogy szabad szemmel láthatók.*

Ismerek Magyarországon egy furcsa területet, ahol időnként erősebb, időnként gyöngébb sugárzást lehetett észlelni még néhány évvel ezelőtt is. Fogalmam sincs arról, hogy milyen sugárzást. Fonyódról és környékéről beszélek. Egyetemi diákkoromban egyszer ott nyaraltam szerelmem társaságában. De nem a fürdőhelyen, hanem fent a faluban az olcsóbb részen. Egyik éjszaka felébredtem. Nem voltam egyedül. Sok kicsi lény nyüzsgött a szobában, inkább érezhetőek, mint láthatóak. Mi a fene – gondoltam –, manók! Tulajdonképpen rám voltak kíváncsiak, egyre közelebb merészkedtek, szemügyre vettek, és amikor megéreztek,

hogy félek tőlük, nagyszerűen szórakoztak. De én féltem. S az az ötletem támadt, hogy a Mi-atyánkkal elriasztom őket. El is mondtam suttogva az éjszakában, de elbakiztam: *Legyen meg a te akaratom ott a mennyben, mint itt a földön is* – mondtam... Na hiszen, jól néznék

ki! Ez csúfolódásnak is beillene. Elmondtam még egyszer. És ugyanott, megint ugyanígy elhibáztam. A manók visítottak, és tánkra perdültek gyönyörűségükben. Nem voltak rosszindulatúak, csak komikus lehetett számukra ennek az óriási embernek a félelme. Engem viszont pokoli düh kerített hatalmába, és ököllel közjük ütöttem a párnámra, ahol a legtöbben voltak. Hirtelen nagy csend lett erre.

Figyeltem. Ottmaradtak, lapulva, de most már ellenségesen. Nem értették indulatosságomat. A nagy csöndben végül elaludtam. Ám másnap reggel éreztem, hogy még mindig körülöttem vannak. S ahogy ébredtem, beúszott egy kép: a hátizsaim között ül egy kaján pofájú manó, két kézzel fogja az egyik izmot, és egyszerre csak erősen megrántja. Jajgatva nyúltam el hason fekve. Ezzel vége is lett a finom nyaralásnak. A körzeti orvos naponta eljött injekciózni engem, hogy legalább a mellékhelyiségig el tudjak vánszorogni kapaszkodva.

Mármost kérdés, hogy érdemes-e ilyen legendát kreálni egy köznapi lumbágóból? Azt felelem: érdemes. Sőt azt felelem: ha már erre a Földre születünk, csak játszani érdemes, ha tartalmas életet akarunk.

Kosztolányi írja:

*Játszom ennen életemmel,
búvócskázom minden árnyal,
a padlással, a szobákkal
a fényvel, mely tovaszárnyal...*

Játszani kell magunkkal és a vérségi hozzánk tartozókkal, a barátokkal, a szerelmekkel, a sikerekkel, a csalódásokkal, a pénzzel és a karrierrel, az egészséggel és a betegséggel, végül az étellel és a halállal is.

Amikor huszonhárom éves koromban szembe kellett néznie egy többéves vaksággal egészen a távoli műtét sikeréig, eliszonyodtam betegársaim lelki deformálódásán, keserűségén, a sors átkozásán, a látók gyűlöletén... És éreztem, hogy csak a játék menthet meg engem. S játszani kezdtem. Azt játszottam, hogy valami ismeretlen hatalom elvisz most engem a sötétség birodalmába. Talán egyszer majd vissza is hoz a fényre. Vagyis Orpheusz vagy Gilgames alvilági útjára készültem, sorscsapás helyett kalandra. Még egy gyenge verset is írtam:

*Alkonyba oldódó körvonalak,
Mindenütt gyöngyszínű pára szítál,
Messze mögötte angyalalak,
Amint a homályba lassan leszáll.*

Ez az alvilági utazás volt a nagy kaland, amit izgalommal vártam. És fokozatosan megvakultam egészen addig, amíg már csak fénylátásom volt, alaklátásom nem. De az utazás – keservei ellenére – szenzációs volt. Először is híres rendetlen emberből kényszeresen rendet tartóvá nevelt. Ha valamit nem tettem pontosan a helyére, többé nem találtam meg. Új félelmek viczorogtak rám: az éles, a hegyes, a kiálló, a keresztben fekvő, amiben el lehetett esni... A hallásom fantasztikusan kiélesedett. Egy idő után a hang intonációjából meg tudtam mondani, hogy valaki hazudik-e vagy sem. Nagyon fontos lett számomra a klasszikus zene, sőt még egy szerelemféléit is megéltem, ámbar nem tudtam, hogy néz ki a lány. S a műtétemkor elsírtam magam, mert akkor értettem meg, hogy már három éve nem láttam emberi arcot. És ami a legfontosabbnak bizonyult. Már közel az első műtétéhez meglátogatott egy barátom kies albérletemben. Azt mondtam neki:

– Nézd, én megtanultam, hogy vakon is sok örömmel lehet élni. Mégis, ha nem sikerülnének a műtétek, megölném magam.

– Miért?

– Mert vakok közé nem megyek élni. Félek a lelki torzulásoktól. Itthon? Van egy-két ember, aki szeret engem annyira, hogy véglegesen megadná azt a kiszolgálást, segítséget, ami nélkül egy vak nem tud élni. De én nem szeretek annyira senkit sem, hogy ezt életfogytiglan el tudnám fogadni tőle. Tehát?

És ez a felismerés volt a legfontosabb. S azóta mosolygok magamban, ha valaki a halállal fenyegetőzik, mert nem szeretik őt eléggé. Én tudom, hogy a saját szeretőképességével van a baj.

Azért meséltem el ezt a történetet, hogy illusztráljam: az embernek nem adatott akkora hatalom, hogy mások sorsát eldöntse. Neurotikusok szoktak szorongani attól, hogy titkolt rossz kívánságaik teljesülhetnek. Ebből fakad irreális felelősségérzetük, szorongásaik jó része. Ám még a Teremtés Könyve is csak a természeti világ, az állatok felett ad hatalmat az embernek. Ember nem uralkodhat ember felett, ez a Halhatatlanok kiváltsága. De hatalma van egyetlen ember – önmaga felett – amíg élete idejét éli. Önmaga útjaiért, tévútjaiért is felelős. Vagyis a vallásos szemlélet szerint csak Istennel és önmagával van elszámolásban. Ebben a drámában Isten a bíró, az ember a védő, a Sátán a vádló.

Amikor analitikusomnak, P. Liebermann Lucynak szorongva elmondtam találkozásomat a manókkal, legnagyobb meglepetésemre szinte közönyösen fogadta.

– Igen, van ilyen. Én egyszer a férjemmel Kőszegen nyaraltam. Ő korán lefeküdt. Én elmentem egy kicsit sétálni a közeli erdőbe, és leültem a patakparton. Ugyanazt éreztem, amit maga: egy idő után apró lények vettek körül, és nézegettek.

– S mit csinált?

– Egy darabig hagytam, azután felálltam, és hazamentem.

– Miért?

– Nem akartam, hogy tartósan hozzám tapadjanak. Minek nekem egy ilyen slepp?

Ez az! Eljutottunk végre a slepphez. Ugyanis néha döbbenetes, hogy az emberek milyen nehéz és hosszú sleppet vonszolnak maguk után. Dickens is ír erről a *Karácsonyi énekekben*. Sok-sok ember, egykori szerelmek, barátok, ellenségek, vidám és keserű élmények emlékei, győzelmek, vereségek, szégyenek, diadalok, pénz és karrier... Húzzuk, vonszoljuk, újra meg újra belegabalyodunk; végigvonulnak bennünk egykor átélt érzelmek és indulatok, amelyeknek már a nyomuk is elmúlt az időben. Csak mi tartjuk életben, ébresztjük fel őket halálos mély álmukból. S ekkor megjelennek, mint a múlt árnyai. Kísértetek.

Mire kellene nekünk a múlt kísértetei? Illúzió, hogy nélkülük nem léteznénk, nem vagyunk. Ellenkezőleg: konzerválnak minket régi formánkban. Nem engedik, hogy megváltozzunk, ahogy a környezetünk is ragaszkodik ahhoz, hogy holnap ugyanolyannak lássanak, mint amilyenek tegnap voltunk... *Ez a fecsegő fiú megváltozott. Hallgatag lett. Talán bizony megbolondult.*

Tépd le magadról a sleppet! Ne fájjon a szíved azért, ami elmúlt! Ami fontos volt belőlük, az már benned van, az már te vagy. S ha ottmaradsz a romok között, ugyan hova épülhet mindaz, ami még előtted van?

A romok halálos bűvölete

Ne menj a romok közé! – tanácsolta az angyal. A romok között a múlt szelleme haldoklik. Köszönj el tőle véglegesen! A múlt haldokló szelleme életerőt keres, és ez nem lehet más, mint a te hited. A te hited az ő örök életében, örök jelenvalóságában. Te már rég elmentél a Földről, de ő még mindig – a te hitedből táplálkozva – ott fog keringeni, s embert keres magának, aki befogadja: egykori szerelmedet, barátodat, gyerekedet vagy egy író, festő, költőt, tudóst, akit megihletett az életed vagy valamelyik műved.

Ne menj a romok közé! Ne töprengj azon, hogy alakíthattad volna-e másképp a múltat! Legfőbb lelki erőd csak a *megtörténtek vállalása* lehet. Fogadd el, hogy ami történt veled, amit cselekedtél, az a törvényed! Ezért űzz messze magadtól minden megbánást, büntudatot, lelkiismeret-furdalást, minden olyan belső történést, szégyent, ami megaláz!

*Ne szégyenkezz, ne legénykedj!
Az vagy, aki vagy
Se kicsi, se nagy.
Ennyire becsült az élet!
Legalább egy gyertyafénynek
Holtig megmaradj!
– tanácsolja Benjámin László.*

Milyen módokon oszon az ember a romok közé? Először is az emlékezés segítségével. És pedig úgy, hogy az emlékezést bizonyos eseményekre kiemeli a múlt-jelen-jövő folyamatából, és *örök jelenbe* helyezi. Egyébként ez a depresszió egyik vezető tünete is: a depressziós kihull az idő folyamatából, örök jelenen él, tehát meg van győződve arról, hogy a jövője ugyanolyan lesz, mint a jelene, sőt már a múltja is ugyanolyan keserves volt. A depressziós egy sértést, egy kudarcot örökké jelenvalónak érez, aktualitása érzelmileg sem múlik el.

Az elfelejtésről, mint a teljes megbocsátás egyetlen lehetőségéről, már írtam. De létezik egy fajta érzelmi felejtés is. Az ember persze intellektuálisan még emlékezik, de érzelmi jelentősége, hatása már nincs. A buddhistáknak van egy egyszerű gyakorlatuk. A nap végén emlékeztető szavakban jegyezd fel, ami bántott! Egy hét múlva olvasd át, és ami már közömbös lett a számodra, húzd ki! Ugyanezt tedd meg a hó végén! S döbbenve fogod látni, hogy milyen kevés dolog maradt meg abból, amin a hónap folyamán felizgattad magad. A többi már rombadőlt, elmaradt mögötted, nincsen semmi jelentősége.

Főleg az a fontos, hogy a tárgyi valóságban ne térj vissza a romok közé! Szakítás után már ne újíts fel régi kapcsolatokat, ne szervezz még egy utolsó búcsúlefekvést, újrakezdést, ne alakíts kis „se veled-se nélküled” jellegű kapcsolatokat! Az élet teremt olyan helyzeteket, amikor választani kell. Ne menekülj el a döntés, a választás felelőssége elől! Mert bár nemigen tudod hosszú távra kiszámítani döntésed következményeit, nem is erről van szó. Hanem arról, hogy maga a döntés, a választás aktusa, az ehhez szükséges elszántság és bátorság lelkileg összetart, mint abroncs a hordók dongáit. És maga a választás, ami magában hordja a következmények kiszámíthatatlanságát, az élet kalandját, a „legyen, aminek lennie kell”-attitűdöt, tehát az odatárulkozást a holnapnak.

*Ah, mennyi szépre, mennyi jóra
lett volna bennem késve mersz.
De hasztalan töpreng az óra,
ha ihletet nem ád a perc.
- így Babits.*

*Ne félj, hajóm: rajtad a Holnap hőse...
és
Nem kellene a megálmodott álmok...
ez pedig Ady.*

És megint Babits a saját gyávaságáról:

*... emlékekből raktam össze rőzsét,
múltból máglyát jövőm alá,
s tegnap tüzére holnap hőjét,*

magamat dobtam égni rá.

A lényeg: ne égj a saját múltad tüzén! Mert az maga a pokol. Ráadásul te választottad.

Elkésett találkozások

H. G. Wellsnek van egy regénye *Szenvedélyes barátok* címmel. E regény előszavában nagyjából a következőket mondja el:

*Édes fiam, ma megszületél, az én nagy örömömré. Most egyedül vagyok itthon, hiszen te meg a mamád még a kórházban vagytok. És boldogságomban elábrándoztam a jövőnkéről. És egyszer csak rájöttem, hogy én már ötven év felett vagyok. .. Mire te annyira felnőtt leszel, hogy érett szemmel nézel a világra, vagy már nem is leszek az élők sorában, vagy csak egy megtört aggastyánt fogsz bennem látni. Vagyis **nekünk már nem lehet igazi találkozásunk ebben az életben.** És ez a tudat rettenetesen gyötörni kezdett. S ebben a nyomorúságomban nem tudtam mást tenni, mint hogy elhatároztam: megírom életem legnagyobb szerelmének a történetét – aki, sajnos nem a te mamád volt –, hogy hagyjak neked dokumentumot arról, hogy milyen volt az apád férfikora teljében.*

Erről szól ez a regény. Arról szól, hogy ő meg a legjobb barátja szerelmükkel és vetélkedésükkel hogyan kergették öngyilkosságba az imádott nőt.

Mármost Wells felismerése telitalálat. Felismerése a kései találkozásokról, ami barátok között talán még életképes lehet, de a szerelemben már csak időlegesen, és szülő meg a gyermeke között teljesen reménytelen.

Az indiai bölcséletnek az a meggyőződése, hogy a *karma csak felülről lefelé hat*, vagyis az ősöktől az utódok felé. Visszafelé nem. Tehát egy szülő vagy idősebb rokon sorsa meghatározó lehet az utód életében, de ő nem képes befolyásolni az elődök sorsát, pl. rendbe hozni a szülők házasságát stb.

Egyébként a múltakhoz való ragaszkodás mélyebb lelki gyökerei a halálfélelemben keresendők. Vannak emberek, akik nehezen viselik el a jelen múlttá válását, nehezen fejeznek be valamit, és ha mégis rákerül a sor – pl. leérettségiznek, diplomát kapnak –, inkább rezignáltak lesznek, mintsem boldogok. Viszont imádnak a dolgok kezdetén lenni, mindig valami új foglalkoztatja őket, újat keresnek – munkában, szerelemben egyaránt.

Fontos helyzetekben tehát ajánlatos gondolni az elkésett kapcsolatok lehetőségére. Időskorban csecsemő apjának lenni: milyen kedves helyzet, sőt dicsőségként is megélhető. Vagy egy fiatal feleség. Azonban ami érett korban mellőzhető életkori különbségnek tűnik, az évtized múlva már súlyos keresztté alakulhat, amit már csak becsületből is cipelni kell. Pl. egy negyvenöt éves nő és egy hatvanéves férfi szerelmében nem számít az a tizenöt esztendő. De tíz-tizenöt év múltán? Ötvenöt éves nő és hetvenéves férfi? Vagy még később? Amikor a szerető egyre inkább kénytelen ápolóvá válni? És az eltérő szexuális igények? Az elfáradás és az életritmus különbségei?

A gyerek szempontjából pedig, a többiekével összehasonlítva, nagypapás, nagymamás szülők. Ezt a gyerek nagy, de titkolnivaló szégyennek élheti meg. És jogosan, mert az éltes szülő, minden igyekezete ellenére, már nem lesz olyan partner a gyerek számára, mint az életkorban hozzáillő.

Igen, ilyenkor az öregedés, a betegség, a halál perspektívája már beleszól az életbe. Baj ez?

Igen, lehet, hogy nagy baj. De harcolni vele nem érdemes. Biztos a vereség, a legjobb sebészetek, kozmetikai eljárások, divatok ellenére is. Nem szabad, hogy szájalmas, vén figurává alakuljál, aki reménytelenül kiáltozik a távozó fiatalság után. Kosztolányi bölcsessége ennyit enged meg az öregségről szólva:

*Mert ennyi csak: ha eljön a tavasz
megismerem, hogy mindig ugyanaz
s belenyugodtam, hogy a láz elillan.*

*Nem sírok, ha az esték holdasok,
és néha, hogyha éjjel olvasok,
kissé homályosabban ég a villany.*

A nagy fizikusok közül Planck tett kísérletet arra, hogy mint természettudós, meghatározza a *piszok* fogalmát. S arra az eredményre jutott, hogy a piszoknak nincs saját minősége. Minden piszok, ami nincs a saját helyén vagy a saját idejében. Minden piszok, ami rossz helyen vagy nem megfelelő időben jelentkezik. A vaj a kenyereken nem piszok, a nadrágomon igen. A homok a sivatagban nem piszok, a salátán igen. A serdülés a tinédzserkorban rendben van, óvodáskorban betegség.

Vigyázni kell! Ez veszélyes nézet, ami tagadja a Sátán önálló entitását. Sátáni minden rendetlenség, amikor a dolgok – kívül és belül – nincsenek a maguk helyén, nincsenek a maguk idejében.

Maradjunk ebben? Maradjunk.

*Írtam 2008 tavaszán és nyarán
jórészt Szarvaskőn. P. P.*

Tartalom

Popper Péter.....	1
Ne menj a romok közé!.....	1
(Lin Csi).....	3
Valamit elmondanék az Olvasónak, mielőtt továbblapoz.....	4
Hol volt, hol nem volt a világon egyszer.....	5
Dighávu, szeretett fiam.....	6
Sírig tartó kapcsolatok.....	7
Mi minden van a szívben?.....	8
Gyermeklelkűek házasságkötése.....	10
Intermezzo.....	11
Meghívott szenvedély, szerelmi téboly vagy érzelmetlen szex?.....	14
Vágy és ragaszkodás.....	16
Mi választ el minket egymástól?.....	17
A rend a tárgyi világban és a lélekben.....	18
A butító gyűlölet.....	21
Az öregek szerelme.....	23
A vénülő test csendre intése.....	24
(Devecseri).....	27
Örömkeresés külön utakon.....	28
Ismerve szeretsz vagy rajongással?.....	29
Győzelem és vereség a veszekedésben.....	31
Ne hagyd még abba!.....	33
A néma harag.....	34
A finoman és durván cizellált családi pokol.....	35
A fenyegető magány.....	37
Információk a dudatanfolyamról.....	38
Klónozott Jézusok.....	40
A kredenchalál mint vállalt végzet.....	42
Meghajlás a halottak előtt.....	43
Amikor a szeretet meghátrál a halál elől.....	44
Mi történt a családdal?.....	47
A játék és a slepp.....	48
A romok halálos bűvölete.....	51
Elkésett találkozások.....	53
Tartalom.....	55